

Türkiye’de Bedeller Ödemiş Bir Sosyolojik Düşünce Ustası: Sosyolog Behice Boran

Hayriye Erbaş, A.Ü. DTCF Sosyoloji Bölümü,
e-posta: hayriyeerbasm@gmail.com

Özet

Behice Boran’la ilgili yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Her ne kadar bu çalışmalardan bir bölümü akademisyen- sosyolog Boran’ın yazıları ve çalışmaları üzerine olsa da, daha çok siyasetçi-kuramcı Behice Boran üzerinedir. Bu makalede Behice Boran’ın Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde akademisyen sosyolog olarak bulunduğu yıllarda yaptığı çalışmalara odaklanılarak sosyoloji anlayışının ayrıntılı bir değerlendirmesi yapılmıştır. Burada ileri sürülen ve ortaya konulmaya çalışılan, Boran’ın Türkiye’de mevcut sosyolojiden farklı bir sosyoloji anlayışını başlattığı ve gelişmesine öncülük yaptığı ve bu sosyoloji anlayışının da özgün olduğu düşüncesidir. Diğer bir ifade ile ileri sürülen düşünce Boran’ın sosyolojik çalışmalarının Türkiye’de sonraki yıllarda yapılan pek çok tartışmanın nüvelerini içinde barındırdığı ve o tartışmaları öncellediğidir. Bu temel düşünce doğrultusunda makalenin amacı Boran’ın ‘incelikli’ ya da ‘derin bir okuma’ ile farklı yazılarında ve bazen de satır aralarında belirttiği düşüncelerinin sosyolojik değerlendirmesi üzerinden özgün sosyoloji anlayışının açığa çıkartılmasıdır.

Bu amaçlar doğrultusunda makalede öncelikle Boran ve DTCF sosyoloji öncesinde Türkiye’deki mevcut sosyolojinin temel özelliklerine değinilmiş ve Boran sosyolojisi ile aralarındaki farklılıklara yer verilmiştir. İkinci olarak Boran’ın akademi yıllarında sosyolog olarak yaptığı çalışmaların bir sınıflandırması yapılmış ve farklı alanlardaki çalışmaları üzerinden onun sosyolojisinin temel özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ardından Boran’ın sosyolojisinde öne çıkardığı kavramlar ve bu kavramlara yüklediği anlamlar incelenmeye ve kavramlar üzerinden Boran sosyolojisinin metodoloji anlayışı onun toplum, toplumsal gerçeklik ve toplumsal değişme kavramlarına yüklediği anlamlar üzerinden irdelenmiş ve Boran’ın sosyolojiyi bir bilim olarak nasıl tanımladığı ve bu bilimin özelliklerinin neler olduğu konusundaki düşünceleri irdelenmiştir. Üçüncü olarak Boran’ın sosyolojiyi değişimin bilimi olarak görmesi nedeni ile toplumun daha demokratik bir yöne doğru evrilmesinin hangi etmenler ile ve nasıl olacağına ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Bu konuda Boran’ın toplumsal değişme ile bilim, bilim insanı sorumluluğu ve sanat arasında nasıl bir ilişki kurduğu incelenmeye çalışılmıştır. Ardından her bir eserinin katkısının ayrıntılı biçimde verilmesi ile Boran’ın o dönem ve sonrası Türkiye’deki sosyoloji ve sosyal ilimlere katkıları ortaya konulmuştur. Boran diğer çalışmalarında da alana önemli katkılar yapmış olsa da onun asıl katkısının Toplumsal Yapı Araştırmaları adlı çalışmasında yaptığı katkı öne çıkmaktadır. Onun gerçekleştirdiği çalışmalarla teori/kuram ile pratiği/alanı buluşturan bir gelenek oluşumuna öncülük yaptığı rahatlıkla söylenebilir. Son olarak da Boran sosyolojisinin neden etkili olmadığını ve Boran’ın neden bedeller ödemek durumunda kaldığını anlamak açısından önemli olan dünyada ve Türkiye’deki oluşumlara ve Boran sonrasında DTCF sosyolojideki değişimlere kısaca yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Behice Boran, Türkiye’de sosyoloji, sosyal bilimler metodolojisi, toplumsal yapı ve toplumsal değişme, bilim ve etik.

Abstract

There are many studies about Behice Boran. Although a few of these studies are based on her sociological working and writing as an academician sociologist, most of them are related to theorist-politician Boran. This article focuses on Boran’s sociology in detail by evaluating her studies during her stay at the Faculty of Language, History and Geography as an academician. It asserts and puts forward that here, Boran develops a different sociological understanding from the existing one by suggesting an original conception and understanding that makes her a pioneering sociologist in Turkey. In other words, the idea of Boran’s sociology is to initiate plenty of debates and to accommodate the core of various discussions and debates in Turkey. In accordance with this basic idea, the aim of this article is to uncover the novelty of Boran’s sociology through ‘nuanced’ and ‘exhaustive reading’ between the lines and sometimes in different parts of her studies.

In line with the purposes mentioned above, first, the basic features of the Turkey’s existing sociological tradition and Boran’s sociology in Ankara University were given and the differences between them were examined. Then a classification of Boran’s works in different areas was conducted and tried to put forward the main features of her sociology. Followingly, the concepts and their articulations in Boran’s sociology have been scrutinized. In doing so, a set of her ideas revolving around the questions of what the society, social reality and social change is as well as what the science is and how it is characterized is investigated. Third, it was tried to understand Boran’s idea of social change and process of social change with relation to her conception of sociology as a science of change that gives the important role to science, scientists’ social responsibility to change established society on the way of evolving to a more democratic society. Fourth, Boran’s contributions to sociology and social sciences in Turkey in that period and after were given in detail by examining each work separately. Boran’s other studies have made important contributions to the field, even though her actual contribution to the study of social structure distinctively comes forward. Her study named Study of Social Structure, which carries out a fieldwork and brings theory and praxis/field together, can be easily said to pioneer the formation of a tradition. Finally, changes in the department of Boran’s faculty were given briefly, in order to understand the important questions of why Boran’s sociology could not be effective and, of why Boran and her sociology have to pay the prices.

Keywords: Behice Boran, sociology in Turkey, social science methodology, social structure and social change, science and ethics.

Giriş

Bir gün;
Fırtına dindiğinde,
Ve gökyüzü tekrar safir camgöbeği mavisindeyken,
Biz bir tepenin üstünde oturarak,
Seyredeceğiz güneşin öfkeli kırmızısını,
Erimiş kurşun denizine batarken.

Behice S. BORAN
14 Aralık 1940

Behice Boran'ın Türkiye'de pek çok alanda ilk ve özellikle de ilk kadın oluşu onun sıklıkla vurgulanan yönlerindedir¹. Ancak burada vurgulanması gereken nokta her ne kadar 'ilk olma' önemli olsa da asıl önemli olan, ilk olmanın ötesinde ilk olmanın niteliğidir. Bu anlamda Boran'ın Türkiye'de ilk kadın sosyolog olması önemli ancak daha da önemlisi onun evrensel bilim anlayışına bağlı kalarak özgün yapıları da anlamayı sağlayabilen özgün bir sosyoloji anlayışını Türkiye'ye kazandırmış olmasıdır. İşte Türkiye'de ilk kadın sosyolog olmanın ötesinde, Boran'ın sosyoloji anlayışı ve sosyolojisinin niteliği bu yazının ve içeriğinin temel belirleyicisi olmuştur.

Boran'ın yaşamı ve dolayısıyla da çalışmaları: 1) 1939-1948 arası dokuz yıllık bir sosyolog akademisyenlik; 2) 1948-1962 akademiye kopartılma, çeviri yaparak geçirdiği yoksul ve sıkıntılı işsizlik; 3) 1962-1980 siyasetçilik ve 4) 1980 sonrası sürgünlük dönemi olmak üzere kesin biçimde olmasa bile anlamayı kolaylaştırmak açısından dört farklı döneme ayrılabilir. Bu yazıda zaman zaman sonraki dönem eserlerine göndermelerde bulunulsa da, daha çok dokuz yıl gibi kısa bir dönemi kapsayan akademik yaşamı süresince Türkiye'de ilk kadın sosyolog olarak gerçekleştirdiği eserlerine odaklanarak Boran sosyolojisi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Her ne kadar Boran üzerine pek çok çalışma² olsa da bu yazıdaki değerlendirmeler mevcut çalışmalar yerine doğrudan Boran'ın akademi yıllarındaki çalışmalarına odaklanılarak hem o dönemin sosyal bilimler ve sosyolojisi açısından anlamı; hem de sonraki yıllarda gerçekleştirilen çalışma ve tartışmalara katkısı açısından irdelenecektir. Boran'ı anlama ve irdeleme, bugünün koşulları ve akademik atmosfer çerçevesinde değil, o dönem Türkiye'deki koşulları ve akademik atmosfer çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Kaldı ki; bugün bile Boran sosyolojisi önemlidir ve özellikle de 1980 sonrası egemen sosyoloji anlayışının çok çok ötesindedir. Bu yazıda ileri sürülen ve tartışmalarla ortaya konulmaya çalışılan temel düşünce, Boran'ın sosyolog akademisyen olarak

gerçekleştirdiği çalışmaları ve tartışmalarının yazıldığı dönemin çok çok ilerisinde olduğu ve çok daha sonraki tartışmalara öncülük ettiği ve katkılar sunduğudur. Diğer bir ifade ile Boran'ın sosyolojik çalışmalarının sonraki yıllarda yapılan pek çok tartışmanın nüvelerini içinde barındırdığı ve o tartışmaları öncelendiği düşüncesidir.³ Bu temel düşünceden hareketle yazıda Boran sosyolojisinin 'ince bir okuması' üzerinden bir anlamda Boran sosyolojisine dair Amerikan Sosyolojisinin Türkiye'ye taşıyıcısı, temsilcisi ya da pozitivist olduğu biçimindeki Nalbantoğlu'nun (2002) ifadesi ile 'yaftalamalara' da yanıt verilmiş olunacaktır.⁴

Boran Öncesi Türkiye'de Sosyoloji

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi sosyoloji programı Türkiye'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden sonra ikinci ve Cumhuriyet sonrası Türkiye'sinin ise ilk sosyoloji programıdır. Boran'ın Türkiye'ye kazandırdığı sosyoloji anlayışı, dönemin İstanbul Sosyoloji programında mevcut olandan farklı ve yeni bir anlayıştır. Kısa sürede soluğu kesilmiş olsa da bu farklı sosyoloji anlayışı, ilk dönem DTCF, özellikle de Boran sosyolojisinde açık biçimde görülmektedir. DTCF sosyoloji öncesinde Türkiye'de kurumsallaşmış sosyoloji anlayışında, özellikle de Ziya Gökalp sosyolojisinde, Fransız Durkheim-Comte sosyolojisi etkilidir. Boran Fransız sosyolojisi eğilimini, genel sosyolojik kitaplar yazma biçiminde olduğunu ve araştırmaya pek dalmadıkları ve dolayısıyla da felsefeden ayrılmamış (Sargın,2010: 289) ve de 'mistik temayyüler taşıyan' (Sargın,2010: 307) bir sosyoloji olarak değerlendirir. Almanya'da tarihten kopmamış, İngiltere'de toplumu bir bütün halinde gözden geçirme (survey) tarzı bir sosyolojinin olduğuna vurgu yapar. Amerika'da ise sosyolojinin felsefeden ayrılması noktasının önemli olduğunu ve önemli sorunları araştırırken bazen de 'problemsiz araştırmalar' yapıldığına değinerek Amerikan sosyolojisinin sorunlarını tartışır. Boran tüm bu farklı sosyoloji anlayışlarına yönelttiği eleştiriler ışığında kendi sosyoloji anlayışını DTCF sosyoloji programında yaşama geçirir. O dönemin Türkiye'sinde tek sosyoloji programında tarihten kopmamış, somut olana yönelmemiş, daha nazari/teorik tartışmalar üzerinden yapılan sosyoloji anlayışının yanı sıra, etkili olmasa da Fransız Frederic Le Play'in etkisi ile biçimlenen nazari/teorik olmayan ve alan/saha araştırmasına yönelen Prens Sabahaddin'in sosyoloji anlayışı da bulunmaktadır. Prens Sabahaddin Le Play'in 'science sociale' adlandırmasından esinlenerek sosyolojiyi 'ilm-i içtima', 'toplum bilim' olarak adlandırır. Ancak Prens Sabahaddin'in alana yönelik sosyoloji anlayışı ile teori ile pratiği buluşturan Boran'ın sosyolojisinin aynılaştırılması kaba indirgemeci bir değerlendirmenin ötesine geçemez ve de öncesinde alan araştırmasının mevcudiyeti Boran sosyolojisinin özgünlüğünü etkilememektedir.

Boran sosyolojisi, değinilen bu farklı özellikleri ile Türkiye’de mevcut sosyoloji anlayışına farklı bir bakış getirmekte ve bu sosyoloji anlayışı Türkiye’nin sorunlarına, somut olana doğrudan yöneliş anlamını taşımaktadır. Teori ile pratiği buluşturan Boran’la birlikte DTCF sosyoloji Türkiye’deki mevcut sosyoloji anlayışına, Türkiye gerçekliğine yönelen ve de teoriyi önemseyen ve bu nedenle de empirizme düşmeyen bir sosyoloji anlayışı eklenmiş ve gelişmeye başlamıştır. İşte bu anlamda Boran özgün bir perspektifi ve sosyolojisi olan ve Türkiye’de pek çok tartışmayı başlatan ilklere sahiptir. Bu özgünlük aslında sosyal/sosyolojik gerçekliğin yerel ve evrensel ya da öznel ve nesnel özelliklerinin bir arada bulunduğu biçimindeki ön kabulüne dayanmaktadır. Mevcut sosyoloji anlayışı temel olarak ‘milli ilim’ anlayışı ile şekillenirken, özgüllükleri de kavramayı sağlayacak evrensel bilim anlayışını savunması da Boran sosyolojisinin önemli bir diğer özelliğidir. Bütün bu özellikleri ile bu anlayışın farklılığı ve önemi Boran’ın temel hareket noktasından kaynaklanmaktadır. Bu da Boran’ın toplumsal sorunlara çözüm üretecek bir sosyolojiye olan inancıdır. Boran’a göre bu tarz sosyoloji yapmanın yolu da bütüncül ve tarihsel bir perspektifle somut toplumsal yapı ve değişime yönelen bir sosyoloji anlayışının geliştirilmesi ile olanaklı olacaktır.

DTCF sosyoloji ve özellikle de Boran’la başlayan bu dönüşümün sadece Türkiye’deki sosyoloji tarihi açısından değil, genel olarak sosyal bilimler tarihi açısından çok önemli bir yeri ve anlamı bulunmaktadır. Bu nedenle de Boran’ın sosyoloji anlayışının ve çabasının ve bu çabası doğrutusunda gerçekleştirdiği çalışmalarının kolaycılığa kaçmadan doğru değerlendirilmesi oldukça önemlidir ve bir o kadar da zordur. Bu zorluk Boran sosyolojisine ilişkin çok sayıda ve farklı biçimlerde yapılan kolaycı, sığ ve basit eleştirileri ve değerlendirmelerde rahatlıkla görülebilmektedir. Bu kısmen sosyolojik değerlendirme yapabilme beceri düzeyine ve kısmen de onun akademik yaşamı sonrasındaki dönemde Türkiye’de siyasi tarih açısından önemli bir yeri olan siyasi kimliğinin onun sosyolog kimliğine de yansıtılmasından kaynaklıdır. Belki de siyasi kimliğinin öne çıkması/çıkartılması, akademide olduğu yıllardaki eserlerinin yıllarca açık ya da örtük biçimde yok sayılması, unutulması ve unutturulması nedeni ile Boran hak ettiği yeri bilim ve sosyoloji camiası içinde bulamamıştır. Oysa siyasal kimliğinden çok, sosyolojisinin içeriği, çalışmalarının, düşüncelerinin incelenmesine ve irdelenmesine ile Boran’ın özgün bir model geliştirerek Türkiye’nin sorunlarına çözüm bulma arayışında olan, Türkiye’nin ilk ve önemli kadın sosyoloğu olduğu gibi, dünyada da tartışmalara yol açmış ve ses getirmiş bir sosyolog olduğu anlaşılacaktır. Boran 1947’de, atama ve yükseltme için yurtdışı yayın yapmaya zorlanan bir süreçten on yıllarca önce, üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı ancak o dönemde tasfiye sürecine ilişkin sıkıntıları ve iletişim

imkânsızlıkları nedeniyle kendisinin dâhil olamadığı *Sociology in Retrospect*⁵ adlı makalesini *American Journal of Sociology* dergisinde yayınlatabilmiştir. Üstelik de bunu, gelişmiş ülkelerin düşünürlerinin teori oluşturma, az gelişmiş ülke akademisyenlerinin de bu teorileri kendi ülkelerine uygulamasına dayalı 'uluslararası akademik işbölümü' çerçevesinin dışına çıkarak, dönemin ana akım sosyolojisini eleştiren teorik ve metodolojik alternatif sunarak başarabilmiştir.

Boran'ın Türkiye'de mevcut sosyolojiye karşı eleştirel tavrının, dünyada yükselen ırkçı hareketlere paralel olarak Türkiye'de de Turancı-Anadolucu hareketlerin yükseliş dönemine ve sonrasında da Türkiye'nin politik bir değişim sürecine girişine denk gelmesi dikkatlerin üzerine çekmesinde etkili olmuş ve süreç bölümün tasfiyesi ile sonuçlanmıştır. Sonrasında da bu önemli ve özgün sosyoloji anlayışı hak ettiği değeri bulup sosyoloji ve ilgili bölümlerde yeterince gelişmemiş ve Türkiye'nin de gelişmesine katkı sunmaktan alıkonulmuştur.

Behice Boran Sosyolojisi

Behice Boran'ın Çalışma Alanları

Boran bir sosyolog-akademisyen olarak çalıştığı dönemde farklı konularda çalışmalar yapmış ancak sosyolojinin temel konusu olarak değerlendirdiği kuram/teori ve metodoloji konusundaki düşüncelerini tüm çalışmalarına temel almıştır. Boran kuram ve metodoloji konusundaki sorunların aşılmasını sosyal gerçekliği/toplumu kavrayabilmenin önkoşulu olarak gördüğünden, çalışmalarında bu konulara yer vermiş ve yaptığı tartışma ve değerlendirmeler ile sonraki yıllarda yapılan yoğun tartışmaları incelemiştir. Boran teorik ve metodolojik birikimi ile tutarlı ve güçlü bir perspektif ile kentsel ve kırsal alanlarda farklı konulara odaklanan alan araştırmasına dayalı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Vurgulanması gereken önemli bir nokta, Boran'ın genellikle alan araştırmalarına dayalı kent, kentleşme ve kırsal sorunlar olarak sınıflandırılabilir alanlarda çok farklı konularda çalışma yapmış olmasına karşın, benimsediği sosyolojik perspektif nedeniyle incelediği tüm sorunları kuram ve metodoloji konusundaki düşünceleri çerçevesinde bütünlüklü ve tutarlı bir biçimde ele almış olmasıdır. Diğer bir deyişle Boran'ın çalışmalarını kuramsız basit empirisist tarzda yapılan alan araştırmalarından ayıran temel özellik, sorunları toplumsal yapı ve toplumsal değişim-hareketlilik çerçevesinde ve bir teori ile ele almasıdır. Böylesine bir ele alışı da 'teorisizliği', 'temelsizliği' ve 'dağınıklığı' engellemekte ve toplumu anlama ve değiştirme açısından bir model sunabilmektedir. Boran sosyolojisine ilişkin vurgulanması gereken bir diğer nokta ise, daha sonraları sanat ve edebiyat sosyolojisi olarak adlandırılacak alanlarda da çalışmalar yapmış olmasıdır. Bu bağlamda Boran'ın çalışmalarının daha iyi kavranabilmesi ve değerlendirilmesi amacıyla önde gelen yazıları aşağıdaki biçimde sınıflandırılabilir:

1) Teori ve metodoloji üzerine yazıları,

2) Toplumsal yapı, değişme ve kalkınma/gelişme ile ilgili alan çalışmaları ve teorik yazıları

A. Köy/Kırsal Yapı Çalışmaları

B. Toplumsal Değişme, Kentsel Yapı, Kentsel Sorunlar ve Gençlik Çalışmaları

C. Edebiyat ve Sanat Sosyolojisi Çalışmaları

Yaklaşımı ve Yaklaşımının Evrilmesi

Sosyoloji camiasında Boran ile ilgili olarak yazılanlara bakıldığında onun hiç de doğru anlaşılmadığı rahatlıkla görülebilmektedir. Boran'ı doğru anlamak ve kavramak öncelikle onun ayrıntılı ve olabildiğince nesnel ve iyi okunmasını gerektirmektedir. Boran'a ilişkin değerlendirmelerde bulunanlar genellikle onun pek çok konuda bugünün sosyal bilim metodolojisi ve de sosyolojisini önelediğini görememektedirler. Boran'ın akademik yaşamı sonrasındaki siyasi kimliğinin onun sosyolog-akademisyen kimliğine de yansıtılmasına dayalı önyargılı, yanlış ve eksik okumalar üzerinden yapılan kaba değerlendirmeler onu kaba pozitivist bir anlayış içine yerleştirebilmektedir (Akpolat, 2008; Duyum, 1999). Öyle ki, kimi zaman onun 'ırkçı' olduğu biçimindeki değerlendirmelere bile rastlanmaktadır.⁶

Kolaya kaçmadan 'kaba bir değerlendirme' ve 'etiketleme' ya da Nalbantoğlu'nun (2002) ifadesi ile 'yaftalamanın' ötesinde dikkatli ve anlama çabası taşıyan bir Boran okuması, onun diğer bir önemli özelliğine değinmeyi gerektirir. Bu özellik toplumsal gerçekliği daha iyi kavrayabilme arayışında sürekli olarak metodolojisini geliştirme çabasında oluşun getirdiği kendisini yenileme ve kendisini aşma arayışıdır. Bu kendini yenileme ve aşma arayışı, 'fırıldak' (spin) tarzı bir 'tutarsızlığa' düşme biçiminde değil, daha iyi bilim yapabilme yolunda bir arayışla sürekli bir gelişim seyri içinde olma halidir. Kısaca Boran'ın sosyolojik yaklaşımındaki değişim, Şikago Okulu'nun etkisi ile başlayan ve sonrasında onu aşarak gelişen ve onun ötesine geçen bir akademik perspektif edinme yolculuğu olarak değerlendirilebilir.

Boran'ın doktora çalışmasının sonlarında başlayan daha iyi bilim yapabilme yönündeki bu teorik ve metodolojik değişim yolculuğu toplumsal yapı çalışmalarında belirginleşir ve 1947'deki önemli makalesi ile doruk noktasına ulaşır. Bu anlamda ilk çalışmaları özellikle de doktora çalışması sonraki çalışmalarından farklıdır ve doktora tezinin sonlarında Marksizm ile tanıştığına, "bana öğretilen burjuva sosyolojisi" idi diyerek tarihe farklı bir perspektifle

bakmaya başlayacaktır. Bu değişimi pek çok söyleşide dile getirdiği gibi “her şeyin yerli yerine oturduğu” biçiminde ifade eder. Bu, onun topluma tarihsel maddeciliğin sınıf çözümlenmesi yöntemiyle bakma noktası olur (Atılgan, 2007: 44). 1985 yılında Sofya Radyosu Türkçe Yayınlar sorumlusu Stefka Parvanova’nın yaptığı bir söyleşide Boran’ın sosyoloji öğrenimi sırasında doktora öğrenciliğinin dördüncü yılında Marksizm’le tanışmaya kadar tıpkı fizik, biyoloji gibi bir sosyoloji bilimi olduğuna inandığını ifade etmektedir. Ancak Marksizmle tanışma ile mevcut sosyoloji eğitiminden şüphe duyduğunu ve bunalıma girdiğini belirtmektedir. “... Birden bire fark ettim ki bize öğretilen sosyoloji bir bilim değildir... Meşhur sosyologlar var, her biri bir başka şey söylüyor. Hatta aynı sosyolog kendisi çelişkiye, tutarsızlığa düşüyor...” (Atılgan, 2007: 533) derken aslında kendisindeki sosyal bilimlere ilişkin perspektif değişimini yani sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden farklı olduğu bir yerden bakmaya başladığını ifade etmektedir. Bu nedenle bu yazıda sosyolojisi ve de metodolojisi konusundaki yaklaşımının değişim seyrinin daha net kavranabilmesi için Boran’ın eserleri olabildiğince kronolojik sıra ile ele alınmış ve katkıları irdelenmeye çalışılmıştır.

Boran Sosyolojisi Metodolojisi

Boran sosyal bilimler metodolojisi konusunda doğa bilimleri ve sosyal bilimler ilişkisi üzerine önemli tartışmalarda bulunmuştur. Boran’ın pozitivist olarak değerlendirilmesinin geçersizliği, yazılarının ayrıntıda incelenmesi ile anlaşılabilirliktedir. O özellikle *Sosyoloji Anlayışında İkilik* (1943o) adlı makalesinde, bilimin ortak yönleri olmayan bir anlayışla doğa ve sosyal bilimleri karşıtlığı üzerine kurulu, ‘dikotomik’ bir ayrıma karşı çıkar ve benimsemiş olduğu diyalektik anlayış çerçevesinde yeniden değerlendirir. Onun bu anlayışı toplumsal gerçekliğin doğal gerçekle aynı olmadığı ancak diyalektik düşüncesi dolayısı ile nesnel ve öznel yönlerin aynı bütünü parçaları olduğu düşüncesine dayanır. Dolayısıyla Boran’ın sosyolojiyi ‘pozitif bir bilim’ olarak görmesi onun doğa bilimlerine ‘tıpatıp benzer’ bir sosyal gerçeklik varsaydığı ve dolayısıyla da doğa bilimlerine ‘tıpatıp benzer’ bir sosyal bilim görüşünde olduğu anlamını taşımamaktadır.

Yurt ve Dünya dergisinin ilk sayısının giriş yazısında Boran’ın, “Her ne kadar sosyal şartlar ve meseleler bilimin çözmek için uğraşacağı meseleleri tayin ederse de, bir kere ilim meseleleri ele alındıktan sonra onları en objektif bir metodla, en şimullu vasıflarıyla tetkik eder ve tetkik edilen vakianın kanuniyetini, yani külli vasıflarını bulmağa çalışır. Görülüyor ki ilmin içtimai izafiliği ilmin üniversal bir bilgi olmak vasfına helal vermiyor” (1941a: 3) biçimindeki ifadesi onun doğal gerçeklik ile sosyal gerçekliğin aynı olmadığını savunduğunu ancak sosyolojiyi ve sosyal bilimi ‘bilim’ olarak değerlendirdiğini açıkça göstermektedir. Yazının ilerleyen bölümlerinde daha da ayrıntılandırılacak bu konuya ilişkin olarak

Boran'ın sosyolojiyi evrensel yönleri olan pozitif bir bilim olarak değerlendirmesi aslında bilimsel metodolojiyi savunması anlamına gelmekte, ancak doğa ve sosyal bilimleri özdeş gördüğü anlamına kesinlikle gelmemektedir. Tam da bu noktada sosyal gerçekliğin özgünlüğüne ya da 'ilmin içtimai izafiliği'ne rağmen sosyal bilim için de evrensel bilginin olabileceği düşüncesi onun sosyal bilimleri/ sosyolojiyi doğa bilimlerinden 'farklı' ama 'bilim' olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Boran'ın sosyolojisini kaba pozitivismden ayıran diğer bir özelliği, sosyolojinin sadece toplumu anlamakla yetinmeyip aynı zamanda toplumu değiştirmenin de bilimi olması gerektiği düşüncesidir. Boran "... Çağdaş uygarlığa erişebilmesi için toplumun değişmesi gerektiğine, değişim için bilimin gerekliliğine, toplumu değiştirme biliminin de sosyoloji olduğuna inanmaktadır" (Atılğan, 2007: 36). Boran'ın değişime önem veren bir sosyolog olması onun gençlik yıllarına kadar uzanır. Her ne kadar sonraki yıllarda eleştirse de, genç kızken Halide Edip'in romanlarında çizdiği kuvvetli kadın karakterlerinden etkilenmiş olması ve bu romanlarda işlenen kadın tiplerini model alması önemlidir. Bu model alış ve bu modele uygun duruş, aslında onun eleştirel bir sosyoloji anlayışı geliştirmesinde önemli olacaktır.

Toplum, Toplumsal Gerçeklik ve Toplumbilim/Sosyoloji Anlayışı

Boran'ın sosyolojisini anlamak için, öncelikle onun 'toplumun' ya da 'toplumsal varlığın' ne olduğu konusundaki anlayışını doğru kavramak gerekiyor. Boran, toplum ve toplumbilim/sosyolojiye ve metodolojiye ilişkin tartışmalarını, *Sosyolojide Yeni Araştırma Esasları* (1940a), *İptidailik ve Medenilik Meselesi* (1941ı), *Sosyolojide Bocalamalar I* (1943k), *Sosyolojide Bocalamalar II* (1943l), *Sosyoloji Anlayışında İkilik* (1943o), *Hangi Manada Milli İlim*, (1943i) adlı makalelerinde ve *Toplum Yapısal Araştırmaları* (1945a) adlı kitabında ve sonrasında *Sociology in Retrospect* (1947a) adlı makalesinde yapmıştır.

Özellikle *Sosyoloji Anlayışında İkilik* (1943o) başlıklı makalesine göndermede bulunularak yapılan kaba, pozitivist bir metodolojiye sahip olduğu biçimindeki yorumu dikkatli ve nesnel bir okumayla rahatlıkla yanlışlanabilmektedir. Bu yorum (Akpolat, 2008) Boran'ın, bu makalesinde sosyal gerçeklik ile doğal gerçekliği ve buna bağlı olarak da sosyal bilimler ile doğa bilimlerinin aynılaştırdığı düşüncesine dayandırılmaktadır. Boran'ın doğa ve sosyal bilimleri aynılaştırdığı savı da, onun sosyoloji anlayışının toplumsal farklılıkları/ özgüllükleri kavranmaya elverişli olmadığı sonucuna götürmektedir.

Boran bütünlüklü ve bu bütünlük içinde karşılıklı ilişkilerin, bugünkü yaygın kullanımı ile 'ilişkiseliliğin' olduğu ancak tüm 'etkinliklerin' zorunlu olarak aynı

ağırlıkta olmadığı bir toplum anlayışını benimser.

...Cemiyet kelimesiyle kastettiğimiz realite, iç yapısı itibarıyla bircinsten değildir; daha küçük, farklılaşmış fakat birbirine bağlı birimlerin meydana getirdiği bir bütündür. Gerçekte her cemiyet bir müesseseler topluluğudur. Sosyal yapıdan anladığımız mana, müesseselerin birbirleriyle az çok bütünleşerek teşkil ettiği sosyal düzendir... Cemiyetin yapısını teşkil eden fonksiyonel birimler, yani müesseseler, insanlar arasında yerleşmiş, tekerrür eden, az çok devamlı olan münasebetler şekli veya münasebetler sistemidir... (Boran, 1945a: 1- 2).

Boran'ın sosyolojisini değerlendirme ayrıca onun toplum ve toplumun işleyiş özellikleri ve toplumsal değişimin ne'liğine ilişkin görüşlerine bakılmasını gerektirir. Ona göre toplum bir kurumlar bütünüdür ve şu özellikleri taşır:

1. Bir toplumun ekonomik, politik ve sosyal bütün kurumları birbiriyle bağlantılı işleyen bir bütün oluştururlar.
2. Karşılıklık ve ilişkisellik, toplumda ve toplumsal değişimde tüm etkenlerin zorunlu olarak aynı ağırlıkta olduğu, 'yumağın bağlandığı bir yer'in bulunmadığı anlamına gelmez. Toplumsal değişimde görece belirleyici ve yönlendirici bazı kurumsal alanların olduğu *temel* bir yapının varlığının kabul edilmesi bilimsel olmamak anlamını taşımaz.
3. Toplumsal bütün, zaman içinde tümüyle değişir. 'Toplumsal değişme' kavramı sadece kurumların çeşitli münferit kesimlerini ifade etme biçiminde alınmamalıdır. Toplum *yapısal* değişikliklere uğrar, yani evrilir. Toplumsal değişimin temel sorunu bu yapısal değişmelerin nasıl meydana geldiğidir (Boran, 1947a: 320).

Boran bu üç temel noktanın önemli olduğunu ve somut araştırmalarında sosyologların belli bir zaman diliminde sosyal bütünü belli parçaları olan gerçeklikleri incelerlerken, daima *gelişme vektörüne* göndermede buldukları ve olması gerekenin de değişmeye odaklanılması gerektiği görüşündedir. Diğer bir deyişle Boran için temel sorunsal '*sosyal statik*' değil '*sosyal dinamik*'tir. Bu yapılmadığı takdirde sosyolojinin bilim olmaktan uzaklaşacağı görüşündedir.

Sosyal Evrim Meselesi (1943b) adlı makalesindeki değerlendirmelerde Boran'ın toplumun ve toplumsal gerçekliğin ve değişimin ne olduğuna dair düşünceleri daha açık ve ayrıntılı biçimde yer almaktadır. Boran toplumun evrimci bir biçimde ele alınması düşüncesinin 19. yüzyılın ikinci yarısında dünyada yaşanan 'inkışaf' nedeni ile ortaya çıktığını ancak bu dönemde sosyal evrim konusunda yazılanların '*tarih felsefesini*' andırması nedeniyle yerini sosyal değişme ve sosyal süreç (vetire) kavramlarına bıraktığını ileri sürmektedir. Boran evrim

kavramını eleştirenlerin önerdiği değişme kavramının da toplumu ve toplumsal değişmeyi anlamada yetersiz kaldığını ve evrim kavramının toplumsal değişmenin belli alanlarında örneğin teknoloji alanında reddedilemez biçimde var olduğunu bu nedenle de *“başka bir evrim anlayışı”*nın mümkün olabileceğini ileri sürer. Boran, belli alanlarda evrimin kesinlikli olduğu görüşünü, oluşan değişmeler konusunda evrimi reddedenlerin bile *‘iptidai cemiyet’*, *‘modern sınıai cemiyetler’* kavramları ile teknik ilerlemelerden söz edebiliyor olmalarına dayandırmaktadır. *“Bu gibi ifadeler cemiyetlerde evrim farkları olduğunu, hiç değilse bazı cephelerde-teknikte – ilerlemelerin olduğunu, yani bir istikamet üzerine değişmeler olduğunu zımnen kabul etmiş ifadelerdir”* (Boran, 1943b: 61) biçiminde yorumlamaktadır.

Evrim anlayışı her müşahhas cemiyet için tek çizgi üzerinde düz çizgi üzerinden, tedrici, kat’i merhalelerden birer birer geçen bir değişme seyri tazammun etmez. Her müşahhas cemiyet kendi hususi coğrafi ve tarihi şartlarına göre değişme sür’atinde ve istikametinde farklılık gösterir. Bazı devirlerde, muayyen şartlar altında değişme hızlanır, veya yavaşlar, durgunlaşır. Kendi iç şartlarına göre nisbeten kapalı bir cemiyet muayyen bir istikamette tarihi seyrini takip ederken, dışarıdan gelen tesirlerle, daha ileri cemiyetleri tazyiki ile açılabilir, değişmesi hızlanıp istikamet değiştirebilir. Değişme devamlı ve tedrici olmayıp, farklı sür’atte ve *“atlayış”* ile olabilir... (Boran, 1943b: 63-64).

Sosyal evrim konusunda Boran 19. yüzyılda sosyolog ve sosyal antropologlar tarafından ileri sürülen sosyal evrim anlayışı yerine başka bir evrim anlayışının gerektiğini ileri sürerken yaptığı vurgular yıllar sonra bu konuda yapılacak tartışmaları önceler niteliktedir. Akademisyen olarak geliştirdiği bu görüşlerini sonrasında siyasetçi yaşamında ve yazılarında daha açık biçimde ortaya koyacaktır.

Özetle, Boran sosyolojisi ve sosyal bilim anlayışını anlayabilmek aslında onun toplumsal gerçekliği nasıl anladığı ve bu anlayışına bağlı olarak da o gerçekliğin bilinebilmesi konusundaki düşüncelerinin doğru kavranmasına bağlıdır. Boran toplumsal gerçekliğin çok daha sonraları makro-mikro ve nesnel-öznel olarak adlandırılan boyutlarının/düzlemlerinin olduğunu varsayar. Bu düzlemlerin de ilişkiselliğini kabul eder ve böylesine bir realitenin de sürekli değişim halinde olduğunu ileri sürer. O bu ilişkiselliği *Sosyoloji Anlayışında İkilik* adlı makalesinde *“... (A) hadisesi, (b, c, d, e) olaylarının karşılıklı, dinamik münasebetinin neticesidir ve (A) olayı meydana geldikten sonra döner, bu münasebetin kendisine tesir eder demek, bu olayların hepsinin ehemmiyeti aynıdır demek değildir...”* (1943o: 74) biçiminde ifade eder. Yani Boran’ın sosyoloji anlayışında hem öznel yönleri ağır basan birey hem de bireyi aşan nesnel makro toplum düzlemi mevcuttur. Belli bir dönemde mevcut olan bu düzlemleri ile toplum

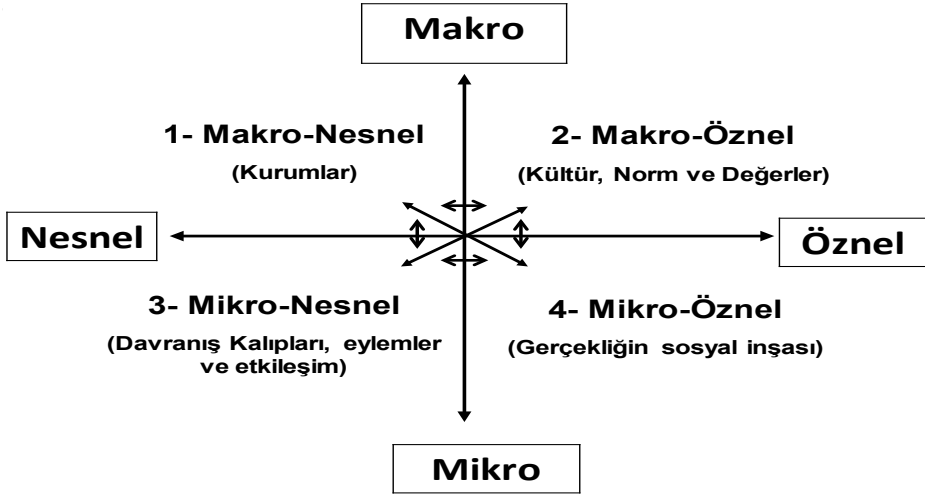
uzun bir tarihsel süreç içine yerleştirilir. Bu süreç ise geçmiş, şimdiyi ve geçmiş ve şimdinin çözümlemesine dayanarak da geleceği içerir bir toplum bilimi, sosyoloji anlayışıdır. Bu tarihsellik boyutunun varlığı da yine onun sosyal bilim anlayışını kaba pozitivist anlayış ve empirisist anlayıştan farklı kılar.

Boran'ın çalışmalarında yapısal/bütüncül ve değişim halinde bir toplum anlayışı benimsediği *Yurt ve Dünya* dergisinin Birinci sayısının giriş yazısında açıkça görülebilmektedir:

- 1) Yurt ve dünya arasında karşılıklı etki ve bağıllık ilişkileri,
- 2) İnsan ilişkilerinin dünya ölçüsünde genişlediğine vurgu yaparken toplumlar arası etkileşimle insan faaliyetlerinin doğdukları toplumun etkisinde kalmış olmasının bu faaliyetlerin yalnız bu toplumların malı sayılmaları anlamına gelmeyeceğini belirtir (*Yurt ve Dünya*, 1941: 1-2). “Bugünkü Türk cemiyeti en geniş ölçüde ve her sahada, ‘dünya’ ile münasebet halinde olduğuna göre, ‘yurda’ ait her problemin, ‘dünya’ meselelerinin çerçevesinde düşünülmesi lazımdır. İşte çalışmalarımızın ve yazarlarımızın hareket noktası bu anlayış olacaktır” (Boran, 1941a: 4).

Tüm bu ifadeler Boran'ın öznel ve özgünlüğü de kabul ederek yapısal ve bütüncül bir bakış benimsediğini ve bu yapısal ve bütüncül bakışı da değişim açısından ele aldığını bize hatırlatır.

Boran'ın toplumsal gerçeklik ve toplumsal yapıya ilişkin anlayışı Tablo1'deki ilişkisellik içinde olan düzlemleri ve bu yapının da tarihsel bir boyut içerdiği biçiminde özetlenebilir.

Kaynak: Ritzer, 1986: 26.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, Boran'ın sosyoloji/sosyal bilim anlayışının doğa bilimleri ile sosyal bilimleri benzeştiren, aynılaştıran pozitivist bir anlayışa sahip olmadığı açıkça görülebilmektedir.

Toplumu İnceleme / Sosyal Bilim Anlayışı

i) Ortak Metodoloji: Daha önce de değinildiği gibi Boran doğa ve sosyal bilimler konusunda ortaklıkları-benzerlikleri kabul eder ancak asıl önemli olan bu farklı ve ortak yönleri *anlama yollarının* benzerliğinin vurgulanarak *ortak bir metodoloji* savunmasıdır. İşte Boran'ın bu '*ortak metodoloji*' olarak adlandırılabilir savunu -ki ona göre sosyal bilimi bilim yapan yön de budur- onun sıklıkla doğa ve sosyal bilim benzerliğini savunan kaba pozitivist bir sosyolog olarak yorumlanmasına neden olmaktadır. Buradaki *ortak metodoloji* vurgusu önemlidir ve Boran burada metot ve *teknik* farklılığını dikkate almaktadır. Metot bir anlamda bilim üretme sürecinde bilimsel akıl yürütmeler ve çıkarsamaların tümü anlamına gelmekte ve bu anlamda da bilimsel metodoloji tüm bilim dalları için geçerlidir ve bu anlamda da evrenseldir. Boran burada benzer metodolojik ortaklıklardan hareketle sosyal gerçekliğin doğru kavranabilmesi için doğa bilimlerinden farklı '*uygun tekniklerin*' geliştirilmesi aracılığıyla bir sosyal bilim yapma anlayışına dikkat çeker.

Boran konusunda yapılan diğer bir yanlış değerlendirme de onun alan araştırmalarına onun alan araştırması deneyiminin empirisist bir anlayışla yapılan 'saymaca sosyolojisi' ya da 'anketçilik' ile gerçekleştirilen çalışmalara indirgenmesi biçimindedir Bu her alan araştırması yapanın aynı metodoloji

ve de sosyoloji anlayışına sahip olduğu 'örtük' varsayımına dayalı yanlış bir değerlendirmedir. Bu bağlamda Boran'ın sosyolojisini, "Mehmet Şevki Bey ile başlayan ve Frederik Le Play'den esinlenen Prens Sabahaddin tarafından ilerletilen, ilm-i içtima mektebinin bir üyesi" olarak değerlendirenler (Akpolat, 2008: 838)⁷ olduğu gibi; her alan araştırması benzerdir, her alan araştırması uygulamalı sosyolojidir gibi düz mantıksal bir çıkarsama ile Boran'ın çalışmalarını tüm alan çalışmaları ile aynılaştıran ve sıradanlaştıran değerlendirmeler de bulunmaktadır (Kasapoğlu, 1999).⁸ Oysa Prens Sabahaddin Le Play'in empirisist sosyoloji anlayışı teoriye gerek duymayan monografi çalışması özelliği taşıırken Boran'ın çalışmaları, monografi çalışmalarının çok ötesine geçmiştir ve bu özelliği ile de dönemin ve sonrası dönemin saha araştırmalarından ayrılmakta ve farklılık göstermektedir.

Bu değerlendirmelerde unutulmuş alan araştırmasının bir teorisinin olup olmadığı ve gözlemlenen toplumsal gerçekliğin hangi alanlarına odaklanıldığı ve bu gözlemlerin hangi düzlemde yorumlandığı sorularının dikkate alınmamasıdır. Bu fark da ancak ve ancak dikkatli bir okuma ile Boran'ın çalışmalarından satır aralarında söyledikleri ile anlaşılabilir. 1938 yılında doktora tezinde belirli bir örneklem ya da belirli topluluk üzerine yapılan incelemeler konusunda "yalnızca, vardıkları sonuçlar genel olarak toplumdaki tipik genel eğilimleri yansıttıkları ölçüde sosyolojik önem taşırlar" (Sargın, 2010: 145) biçimindeki yorumu ve "model-prosedür istatistik verileri bulunan her bölge her sanayi için kullanılabileceğini" ileri sürerken onun sosyoloji anlayışının empirisizmden farklılığı rahatlıkla görülebilmektedir.

Boran sadece teorisizliği eleştirmekle kalmaz teorinin niteliğinin de önemine vurguda bulunur. Çünkü ona göre alan araştırmalarının nasıl bir teori ile yapıldığı ayrıca önem taşımakta ve sorunun saptanmasına ve araştırma sürecine yön vermektedir. Kullanılan teorinin niteliğini vurgulama konusundaki görüşlerini 1943 yılında yazdığı *Sosyolojide Bocalamalar I ve Sosyolojide Bocalamalar II* adlı makalelerinde ABD'de Reed Brain tarafından 'toplanıp yakılan süprüntüler' olarak değerlendirilen 'parçacı' teorilerin yanı sıra Charles Cooley'in 'uzvi nazariye'nin (organik teori) Amerikan sosyolojisinin temel özelliği olduğu yönündeki görüşüne katılır. Boran özellikle 'uzvi nazariye'nin bütün parçaların hepsinin aynı önem ve eşit rollerde kabul edilmesinin sorunlu olduğuna vurgu yapar (Sargın, 2010: 209-210). Bu eleştirden hareketle kendi bütüncül teorisini geliştirir (Sargın, 2010: 304-308).

Daha önce de değinildiği gibi Boran teorisini geliştirmeye doktora tezini hazırlarken başlar ve sonraki yıllarda ilerletir. Konuya ilişkin 1940'ta yazdığı *Sosyoloji'de Yeni Araştırma Esasları* (1940a) adlı makalesinde Türkiye'de etkili

olan ve 'mektebi morfoloji' olarak adlandırdığı Durkheim ve Le Play sosyolojisi ile Şikago Okulunun geliştirdiği 'beşeri ekoloji' 'mekteplerinin' bir karşılaştırmasını ve 'beşeri ekolojinin' 'mektebi morfolojiye' üstün yönlerini ortaya koymaktadır (Sargın, 2010). "Morfoloji sosyal ile beşeri ekoloji arasındaki fark kendisini yapılan araştırmalarda gösteriyor. Dikkate şayandır ki; Durkheim ve mektebi morfoloji sosyale sosyal vakıaların izahında temel bir yer vermesinde ve bunun ehemmiyeti üzerinde ısrar etmesine rağmen araştırma ve etüt sahasındaki verimleri gayet az olmuştur..." (Sargın, 2010: 169). Bu bağlamda Boran Maurice Halbwachs'ın çalışmalarını "Beşeri ekolojik görüşün verdiği bütünlük ve vüzuhtu yoktur. Esasen o görüşe malik olmadığından meseleyi vazedışı de farklıdır. Realitenin zecri Halbwachs'ı morfoloji sosyalden beşeri ekolojiye götürmüştür" (Sargın, 2010:171) biçimindeki saptamasını Durkheim tarzı çalışmanın yetersizliğinin kanıtı olarak yorumlamaktadır.

Boran farklı çalışmalarında yer vermiş olsa da, metodoloji ile ilgili görüşlerine esas olarak 1943'te yayınlanan *Sosyoloji Anlayışında İkilik* ve 1945'te yayınlanan *Toplumsal Yapı Araştırmaları* adlı kitabının "Problem ve Metod" bölümünde odaklanır. *Sosyolojide Anlayışında İkilik* adlı makalesinde Boran, Auguste Comte'un sosyolojiyi pozitif bilim olarak ilan etmesine karşın, sosyolojinin pozitif bir bilim olup olmadığı konusunun hala tartışılmakta olduğunu ileri sürer. Bu tartışmanın realitede/gerçeklikte ikilik olduğunu ve bu ikiliğin manevi bilimler-tabii bilimler ayırımını yapanlar ile bu görüşün karşıtı savunular, yani manevi bilimler-tabii bilimler benzerliğini savunular arasında gerçekleştiğini ileri sürer. Realitede ikiliği savunulara Almanya'dan Wilhelm Dilthey ve Amerika'dan Charles Cooley'in öncülük ettiği ve doğal gerçeklik ile sosyal gerçekliğin hiçbir benzerliğinin olmadığı ve dolayısıyla doğa (tabii) bilimleri ve sosyal (manevi) bilim ikiliğini kabul ettiklerini belirtmektedir. Boran bu ayırımın Dilthey'de tabiat ve kültür realitesinin birbirinden tamamen farklı olduğunu, Colley'de ise toplumun zihin ve şuur olduğu varsayımı üzerine kurulu olduğunu ileri sürer. Bu tartışmaların ardından Boran sosyolojide ikilik olarak adlandırdığı bu sorunu aşan bir anlayış ortaya koyar. Boran'a göre toplumsal yapı ilişkili kurumlardan oluşan ve düzenlilikler içeren bir bütündür ve sosyolojinin görevi de bu bütünlük içindeki 'düzenlilikleri' (*kaideleri*) kendine has tekniklerle açığa çıkartmaktır. Yani Boran, toplumsal gerçekliğin doğal gerçeklikten farklı olduğunu; ancak bu farklılığa rağmen toplumsal süreçlerin tekrarlanan düzenliliklerden oluştuğunu ve bu düzenliliklerin de *doğru bir metodoloji* ile bilinebilir, kavranabilir olduğunu savunmakta ve sosyal gerçekliğin doğal gerçeklikle aynılığını değil, *farklılıklara rağmen bilinebilirliği* savunusu üzerinden sosyoloji anlayışını geliştirmektedir. Boran'a göre sosyal bilim ve doğa bilimlerini ilişkilendirmede önemli olan bilme sürecidir yani metodolojidir ve bu konudaki düşüncelerini *Sosyoloji Anlayışında*

İkilik başlıklı makalesinde “muayyen bir vaziyette muayyen hareketler yapan, sözler söyleyen insanların hareketlerini müşahede ederek bu müşahededen yapılan dini merasimin mahiyeti hakkında bilgi elde etmekle, muayyen bir çiftin doğan yavruların vasıflarını tetkik ederek veraset vetiresi hakkında bilgi edinmek arasında *bilme süreci bakımından* bir keyfiyet farkı yoktur...” (1943o: 72) ifadesi ile dile getirir.

Boran sosyolojisi ikili bir realite kabulüne dayanmamasına karşın özgüllükleri de yakalama şansı sunabilmektedir. “... Mesela bizdeki köy hayatı dünyanın her tarafında toprağı ekip biçen insanın hayatının bir nevi (variation) dir...” (Boran, 1941a: 3) ifadesi elde edilen bulguların her yerde ve her zaman geçerli olmadığı tam tersine süreçlerin farklı toplumlarda ve birimlerde farklı deneyimlendiği görüşünü yansıtmaktadır.

Boran’ın bilimsel metodolojiye ve nesnel olmaya dair düşünceleri de dikkat çekicidir. Nesnellik konusunda ise bilimsel metodolojinin işletilmesi gereğine vurgu yapar. Onun sosyal gerçekliğin öznel boyutunu kabul ederken nesnel olma çabasında olunabileceği savunusu şu ifadelerinde rahatlıkla görülebilir:

Her ne kadar sosyal şartlar ve meseleler bilimin çözmek için uğraşacağı meseleleri tayin ederse de, bir kere ilim meseleleri ele alındıktan sonra onları en objektif bir metodla, en şimullu vasıflarıyla tetkik eder ve tetkik edilen vakianın kanuniyetini, yani külli vasıflarını bulmağa çalışır. Görülüyor ki ilmin içtimali izafiliği ilmin üniversal bir bilgi olmak vasfına helal vermiyor (1941a: 3).

Benzer şekilde Boran neyin bilimsel olup neyin bilimsel olmadığına ölçütünü bilim zihniyeti ve metoduna uygun olup olmaması ile açıklar ve bilimsel olanla bilimsel olmayan bilginin ayırımının önemini vurgular. Sosyal bilimlerde bilimsel bilginin öznel algı olmaması gerektiği görüşündedir. Boran’ın bu konudaki düşüncelerinin önemli olduğu ve günümüzde etkili olan ‘ne olsa gider’ anlayışı ile karşıtlığı rahatlıkla söylenebilir.

Olayları değerlendirmek, kendi başına ne ilme uygun, ne de ilme aykırı olarak vasıflandırılmaz. İlme uygunluğun veya aykırılığın mihengi, verilen hükmün, yapılan tefrikin, olayların kendisinde olan şartlara, vasıflara dayanıp dayanmadığıdır. Eğer değer biçerken verdiğimiz hüküm, olayların şartlarına, vasıflarına uygunsa, gerçeğin bir ifadesidir ve bunun için de ilmidir: değilse, yaptığımız iş **ilim zihniyetine ve metoduna aykırıdır ...** (1945b: 3).

Görüldüğü gibi Boran’a göre düzenlilikler/kaidelerin varlığı ve bu düzenlilikler/kaidelerin varlığı sebebiyle bilinebilirliği açısından doğal gerçeklik ile sosyal gerçeklik benzemektedir. Ancak bu bilinebilirlik doğa bilimlerinden farklı

araçları kullanan bilimsel metodoloji ile olanaklı olacaktır. Diğer bir deyişle o sosyal bilimi herkese göre değişen salt öznel 'yorum' ya da bilimcilik adı altında 'anketçilik' ya da 'saymacılık' değil, bilimsel metodolojiye dayalı bilimsel bir etkinlik alanı olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle Boran farklı veri toplama araçlarını kullanarak incelikli bir ustalıkla toplumsal düzenliliklerin saptanması ve bu düzenlilikler üzerinden özgül inceleme biriminin kavranmaya çalışılması gerektiğini savunmaktadır. Boran'ın da kendi çalışmalarında bunu başarma çabası içinde olduğu ve büyük oranda da başardığı söylenebilir.

Boran'ın sosyal bilim anlayışını onun determinizm ile ilgili düşüncelerinde de görmek mümkün. O *Hangi Manada Milli İlim* (1943ı) adlı makalesinde hem doğa hem de sosyal bilimlerde 'milli ilim' anlayışına karşı çıkmakta ve iki bilim alanında da bilimsel açıklamaların önemine değinmektedir. Yine burada da tabiat aleminin determinizm alemi ve insan aleminin de özgür irade alemi biçiminde dikotomik/ikilik ayırımına karşı çıkarak toplumun salt insanın özgür iradesi ile biçimlenmediğine vurgu yaparak bilimsel açıklamaların önemine ve gerekliliğine göndermede bulunur (Sargın, 2010: 345). Bu açıklamaların da benzer düzeyde olmasa da her iki alanda da determinizmin varlığını kabul ettiğini ve determinizmi dışlayan ve salt öznel anlayışla bilim yapılması sürecinin ise 'sahte bilim' ve bazen de 'ırkçı' bilime, 'otarşi'ye yol açabileceğini ileri sürmektedir. Boran, "insan aleminde mihaniki, basitleştirilmiş bir determinizm" yerine "ittirat, tekerrür, devamlı istikametler, karşılıklı bağlantıları açığa çıkarmaya yönelik bir determinizm" anlayışını kabul etmektedir. Ona göre "istatistiğin dayandığı büyük adetler kanununa göre, olaylar büyük adette ele alındığı zaman, hususi hallerdeki 'tesadüfi amiller' birbirini götürür ve olaylar arsındaki ana münasebetler belirir..." (1943o: 71). Bu münasebetleri/ilişkileri açığa çıkarmayı başarabilmenin yolu olarak da "... Ferdin subjektif hayatından dışarı çıkıp, olaylara toplu olarak dışarıdan bakma"yı (1943o: 71) önermektedir. Dolayısı ile uygun tekniklerle düzenlilikleri bulduğumuzda incelediğimiz konuyu ve gerçekliği anlama şansı bulmuş olacağız. Boran, bu ilişkileri açığa çıkarma arayışında da teorik/nazari tartışmadan çok alan araştırmalarının önemine değinir. "...Sosyolojiyi müsbet bir bilim olarak ele alan bugünkü sosyologlar, nazari münakaşalara girmeden müsbet bilim metodunun muayyen problemler üzerine yapılan araştırmalara tatbiki işi ile uğraşıyorlar. Nazari metod münakaşalarından ziyade, ele alınan problemin tetkiki için elverişli teknikler meydana getirmek ve bu teknikleri geliştirmek işi ile uğraşıyorlar" (1943o: 71, dipnot) ifadeleri ile sosyal bilimlerin önündeki sorumluluklara vurguda bulunur. Bu vurgusu Boran'ın teorik tartışmalardan çok teori ile pratiği buluşturan alan araştırmalarına verdiği önemi göstermektedir.

Boran'ın sosyal bilimlerinde doğa bilimlerinden farklı bir açıklama biçiminin gerektiği düşüncesi *Sosyoloji Anlayışında İkilik* başlıklı makalesinde "Fertlere bu kıymetler nereden ve nasıl gelmiştir? Asıl bilinmesi gereken nokta budur. Fert, hareketlerine istikamet veren kıymetleri doğuştan, uzviyeti ile beraber getirmediğine göre, bu kıymetlerin teşekkülü, zaman içinde değişmesi, cemiyetten cemiyete farklar göstermesi ancak ferdin sübjektif hayatının dışına çıkmakla mümkün olur" (1943o: 73) biçimindeki ifadelerinde görülebilmektedir. Boran'a göre toplumu anlamının, sosyoloji yapmanın yolu tam anlamı ile determinist biçimde olmasa da hangi koşullarda ne tür süreçlerin ortaya çıktığını göstermek olmalıdır. Bu noktada Weber'in Calvinizm ve kapitalist sitem arasındaki ilişkiyi göstermesi önemlidir ancak Weber'in Calvinizmi hangi şartların doğurmuş olduğu asıl meselesini açıklayamadığı biçimindeki değerlendirmesi dikkat çekicidir (1943o: 73).

Sosyal bilimler metodolojisi ve nesnellik konusundaki düşüncelerini *Sosyoloji Anlayışında İkilik* adlı makalesinde "Hülasa, sosyal kıymetlerin bilinmesi diğer olayların bilinmesinden farklı değildir. İkincisi, insan hareketlerinin izah için başvuru olan kıymetler kendileri izaha muhtaç olaylardır ve bunların izahı fertlerin dışına çıkıp cemiyetteki reel münasebetler sistemini, cemiyet yapısına tetkik ederek yapılabilir" (1943o: 73) biçiminde ifade eder ve toplumun yapısal/nesnel boyutunun önemini toplumda kendisini hür hisseden insanın gerçekten hür olamayabileceği düşüncesi ile pekiştirir (1943o:70).

Boran belirli bir toplumdaki oluşumların dünyadaki gelişmelerden etkilendiği varsayımından hareketle sadece incelenen toplumun kendisi ile sınırlı kalınmaması ve diğer toplumlarla ilişkileri ile birlikte bütüncül olarak ele alınması gerektiği düşüncesindedir. *Yurt ve Dünya* dergisinin birinci sayısının giriş yazısında belirttiği üzere Boran, bilimin bugünkü insan ilişkilerinin/münasebetlerinin dünya ölçeğinde genişlediğine göndermede bulunarak, derginin amacını "Bugünkü Türk cemiyeti en geniş ölçüde ve her sahada, 'dünya' ile münasebet halinde olduğuna göre, 'yurda' ait her problemin, 'dünya' meselelerinin çerçevesinde düşünülmesi lazımdır. İşte çalışmalarımızın ve yazarlarımızın hareket noktası bu anlayış olacaktır" (1941a: 5) biçiminde koymaktadır.

Boran yurt ve dünya ilişkisinde ülkeleri uluslararası işbölümü açısından gelişmiş ve az gelişmiş ülke ayırımı üzerinden konumlandırır. Yine *Yurt ve Dünya* dergisinin başlangıç sayısının giriş yazısında (1941a: 1-5) Türkiye ile Çin'i benzer ülkeler olarak tanımlarken uluslararası işbölümüne vurguda bulunur.

... Çin de bizim gibi garp medeniyetine yeni dahil olan memleketlerdendir. Onun da içtimai bünyesi, bizimki gibi, bir değişme devresi geçiyor. Binaenaleyh, garp medeniyeti tesirlerinin girmesiyle Çin içtimai bünyesinde olan değişiklikler bizi de alakadar eder. Kendi vaziyetimizi tetkik ve anlamak hususunda bize bir mukayese noktası, bir ölçü verir... mesela bizdeki köy hayatı dünyanın her tarafında toprağı ekip biçen insanın hayatının bir nevi (variation) dir (1941a: 4) ile örneklendirir.

Tüm bu vurgulardan sonra Boran'ın sosyal gerçekliğin doğal gerçeklikle aynılığını savunduğu ve bu nedenle de pozitivist olduğu biçimindeki değerlendirmelerin kendilerinin özünde kaba indirgemeci değerlendirmeler olduğu söylenebilir. Boran'ın bilme süreci açısından bilime ve dolayısıyla da sosyal bilimler ve de sosyolojinin evrenselliğine yaptığı bu vurgu özgüllükleri de yakalamaya imkân veren bir anlayıştır.

ii) Alan Araştırması: Boran'ın özgüllüğü yakalama fırsatı veren evrensel sosyoloji anlayışını savunması onun alan araştırmalarına yani somut gerçekliğe yönelmesinde önemli bir etmendir. Yani Boran'ın alan araştırmasına yönelmesinin ardındaki temel itki, aslında farklı toplumlarda sosyolojinin uğraşacağı konuların farklı yönlerinin ve süreçlerinin olabileceği bu nedenle de alanda sorunların saptanıp çözüm üretilebileceği düşüncesidir. Boran bu durumu "İlmin meşgul olacağı esas meseleleri, ilmi metodun tatbik olunacağı başlıca realite sahalarını içtimai şartlar tayin eder..." (1941a: 1- 3) ifadesi ile dile getirmektedir. "İster bilinçli olarak pratik sorunlara çözüm ister 'ilim, ilim içindir' zihniyeti ile çalışılsın, ilmi faaliyete içtimai şartlar yön verir" (1941a: 2) derken aslında toplumların farklı formasyonlarından, özgül yönlerinden söz etmektedir. Boran'ın alan araştırmasına yönelişi onu makalenin ilerleyen bölümlerinde ele alınacak olan, mekân ve kapitalizm ilişkisi konusunda Türkiye'de ancak 1970'lerde etkili olan tartışmalarda yapılabilen özgün vurgulara götürecektir.

Tüm bu değinilerden sonra Boran sosyolojisi, öznel ve nesnel yönü olan bir toplumsal gerçeklik anlayışını varsayan ve bu gerçekliğin olabildiğince nesnel kavranışının yollarının/metodolojisinin bir arayışı olarak değerlendirilebilir. Kendisini 'hür' hisseden insanın 'gerçekten hür' olamayabileceği vurgusu toplumsal gerçekliğin bu iki yönünü göstermesi açısından önemlidir (1943a: 70). Yine "İnsan topluluk hayatında *kaidelerin, kıymetlerin* mevcudiyeti ve insanlar arasındaki münasebetlerin bu kaide ve kıymetlere göre *muayyen derecelerde* istikrarlı şekiller alıp devam etmesi insan âleminin bir hürriyet âlemi olmadığını gösteren olaylardır..." (1943o: 71) biçimindeki ifadeleri Boran'ın sosyal bilimlerin nesnel yönlerine yaptığı vurguyu göstermektedir.

Boran *Sosyolojide Bocalamalar I* (1943k) adlı makalesinde özellikle ‘beşeri ekoloji’ olarak adlandırdığı sosyoloji anlayışındaki alana/somut gerçekliğe yönelmesinin önemini şöyle vurgular:

Çünkü şimdiki halde Amerikan sosyologları, parçaları birbirine tutan, naks etmeyen nazari bir sistem kurmakla uğraşmıyorlar, daha ziyade muayyen problemler üzerinde araştırmalar yapmak işine koyulmuş bulunuyorlar. Araştırmalarının neticelerini, yahut daha iyisi, esas bir görüşten hareket ederek hususi, muayyen problemlere kadar inmek ve bu problemler üzerinde çalışmak işini - ki sosyolojinin “mektepler” halinde olmaktan kurtularak mütecanis, sistemli bir bilgi haline gelmesi bir ilim olabilmesi ancak bu suretle kabildir-henüz ciddi surette ele alınmış değildir (Sargın, 2010: 291).

Boran tabii/doğal gerçeklik ile manevi/sosyal gerçekliğin dikotomik ayırımına karşı çıkarak, iki boyutu da içeren diyalektik bir gerçeklik olduğunu ve bilinme ve kavranma açısından bu iki gerçekliğin benzer olduğunu varsayar. Boran’ın bu değerlendirmeleri ve sonrasında yaptığı *Toplumsal Yapı Araştırmaları* kitabının alan araştırması süresince kullandığı veri toplama teknikleri ve verilerin değerlendirilmesi sürecindeki çabaları, kendisinden çok sonraları sosyoloji metodolojisine önemli katkılar sunmuş biri olarak C. W. Mills’in betimlediği entelektüel zanaatkârlık (intellectual craftsmanship) tanımlamasını çağrıştırmaktadır. Boran’ın *Toplumsal Yapı Araştırmaları* çalışmasında bireysel deneyim ile geniş toplum arasındaki ilişkinin farkındalığı (1945a: 20) ve alan araştırması yaparken alanı anlama ve bilme arayışındaki çabası Mills’in tanımladığı ‘sosyolojik imgeleme’ sahip sosyolog tipini andırmaktadır. Tam da bu noktada Boran’ın empirisist sosyoloji anlayışından uzaklığı bir kez daha açığa çıkar.

Toplumsal Değişme ve Kalkınma Anlayışı

Boran toplumun ‘statik’ ve ‘dinamik’ halleri ile, yani toplumun belirli bir zaman diliminde olma hali ile, zaman içinde değişimin birlikte bir bütün olarak ele alınmasının gerekliliğini savunur. Diğer bir ifade ile toplumun ne olduğu, nasıl işlediği ve nasıl değiştiğinin incelenmesidir.⁹ Ayrıca Boran değişimin salt geçmişten bugüne değil, değişimin ne yönde olması gerektiğini de içeren biçimde geleceği de içeren bir toplum incelemesi anlayışını savunmakta ve bunun biliminin de sosyoloji olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle tartışmalarında bilimin amacının ne olması gerektiği konusu önemli yer tutmaktadır.

Boran’ın evrensel ancak özgünlükleri de yakalamaya imkân sunan bilim anlayışı, toplumsal değişme ve gelişme konusunda da karşılığını bulur. Boran’ın toplumsal gelişme konusundaki düşüncesi ne Batıyı olduğu gibi kabul etme ne de tamamen karşı olma biçimindedir. Bilimin evrensel ve özgün yönlerinin

toplumsal değişmede nasıl kullanılabilceğine ilişkim görüşlerini bazı çalışmalarında doğrudan, diğer çalışmalarında dolaylı olarak tutarlı bir biçimde görmek mümkündür.

Ekonomik ve Sosyal Kanunlara Karşı Gelinmez (1944b) başlıklı makalesinde Boran, Türkiye iktisat tarihinde dokuma sanayiinin önemine ve dünyadaki etkisine ve bu alanda Cumhuriyet'in kuruluşunun ilk yıllarındaki başarılarına yer vermiştir. "Emperyalist sermayenin Türkiye'deki iktisadi hâkimiyetine son vermek milli kurtuluş inkılabımızın başlıca hedef ve vazifelerinden biri idi" (Sargın, 2010: 363). Boran Cumhuriyet'in ilk yıllarında sanayileşme-fabrikalaşma yolunda gerçekleştirilenlerin o zamanlar Türkiye'de Fransız sermayesi ilk sırada yer aldığından özellikle Fransa tarafından istenmediğini ve bu nedenle Türkiye'nin bir tarım ülkesi olarak kalması tezinin ateşli taraftarlarının Fransa'da bulunduğunu ileri sürmektedir. Almanya'nın ise Türkiye'nin bir tarım ülkesi olarak kalmasını istemesini ise "Geri bir ziraat memleketi olarak kalacak bir Türkiye, Alman sermayesi için daha elverişli bir Pazar, daha müsait bir soygun mevzuu olabilirdi" biçiminde ifade emektedir. Türkiye'de uygulanan bu politikaları ise "milli iktisat adı altında millete ihanet!" olarak değerlendirmektedir (Sargın, 2010: 364). Ancak 1940'lı yıllarda dönemin iktidarı ve aydınlarının Türkiye'nin uluslararası işbölümündeki yerinin ziraat/tarım olarak benimsenmesini Türkiye'nin düşmanları olan yabancılara hizmet biçiminde değerlendirmiştir. *Sanayide Köylü-İşçi* (1942a) adlı makalede belirttiği üzere, tarımda kalkınma ile sanayide kalkınma birlikte gitmeli ziraat ve köyün önemi küçümsemeden sanayiye gereken önem verilmelidir görüşündedir. "... unutulmaması lazım gelen nokta, köy ve şehir, ziraat ve sanayinin ancak bir bütün halinde mütalaa edilebileceğidir; bu iki sahada kalkınma ancak beraber olabilir. Avrupa tarihinde sınai inkılaptan bahsedilir, çok zaman bu sınai inkılapla beraber daha göze çarpan zirai bir inkılabın da yer aldığı unutulur..." (Boran,1942a: 81). Böyle bir kalkınmanın sadece ülke refahını arttırmada değil, uluslararası ilişkiler açısından önemli olduğunu ve böylesine bir anlayışla kalkınmanın başarılması gerektiği görüşündedir. Boran, bu yazılarını yazdığı dönemde kentte yaşayan nüfusun azlığı ve kırsal kesimdeki nüfusun çokluğu doğal olarak kentte bir işçi sorunu yaratıyordu. Yazılarında kente gelen işçilere sunulan şartların onların kentte kalmasını sağlayacak düzeye getirilmesinin gerektiğine vurgu yapmaktadır. Boran *Zirai İstihsalin Geriliğinin Sebepleri, Gelişmenin Şartları* (1944c) başlıklı yazısında sanayi ile birlikte tarımda gelişmenin önemini vurgularken tarımda geriliğin nedenlerini saptamakta ve bu saptamalar doğrultusunda öneriler sunmaktadır. Boran, köy ve köylülük için önerdiği çözüm yolları arasında toprak reformuna, modern teknolojinin kullanımına, kooperatiflerin kurulmasına ve kültürel yaşamın da yükseltilmesine önemli yer vermektedir (1944c: 317).

Boran'ın değinilen bu boyutları da içeren ve siyasetçi yaşamında giderek daha da önem kazanan demokratikleşme planı önerisi kapitalist planlama dışında bir öneridir aslında.

Hümanizmanın Sosyal Şartları (1943n) adlı makalesinde ise o dönemin Türkiye'sinde uygulanan politika eleştirilerinde Boran'ın özgünlüğe yaptığı vurgu görülebilir. Bu yazısını Türkiye'de 1939-1945 yılları arasında 'eski Yunan ve Roma Medeniyetine inmek' biçiminde tanımlanan 'hümanizma' olarak adlandırılan resmi kültür politikalarını değerlendirmek amacıyla yazmıştır.¹⁰ Bu anlayış doğrultusunda Orhan Burian'ın da yazarları arasında yer aldığı ve dönemin Milli Eğitim Bakanı'nın adının verildiği *Yücel Dergisi* yayınlanmıştır. Hasan Ali Yücel tarafından benimsenmiş olan hümanizme 'Türk Hümanizmi' denilmiştir. Fransız hümanist anlayışla tanışmış ve bu akımın temsilcilerinde Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve arkadaşlarının temsil ettiği 'New Yunanilik' adıyla eski Yunan ve Latin kültürü ile Türk Kültürünün karıştırılarak 'Hümanizmanın Aracılığı ile Kendimizi Bulmak' biçiminde ifade edilen yeni bir Türk hümanizmi oluşturulmak istenmiştir (Karaosmanoğlu, 1940; Sinanoğlu, 1980: 92-93). Orhan Burian *Hümanizmanın*, 14. Yüzyılda İtalya'da başlamasından sonra Avrupa'da özgür düşüncüyü geliştirerek büyük bir inkılap gerçekleştirdiğini savunmakta ve bunun Türkiye ve diğer ülkeler için de izlenmesini önermektedir (Burian, 1940: 71-72).

Boran, Batıda hümanizmanın belirli bir tarihsel dönemde belirli sosyal şartlar altında ortaya çıktığını ve o dönemdeki burjuva ilişkileri ile feodal dünya arasındaki çelişkilerin güçlenerek zamanla uzlaşamaz bir hal almasına bağlı olarak ilerici bir rol oynadığını ve bu ilericiliğin de bilim ve sanatta da kendini gösterdiğini vurgular (Boran, 1943n). Ancak Boran zaman içinde bu burjuva hümanizmasının kendi ihtiyaç ve isteklerine kavuşması ile halk yığınlarına karşı düşman bir cephe kurduğuna göndermede bulunur. Günümüz koşullarında özellikle de yabancıların istilası altında kalmış ülkelerde Batıda ortaya çıkmış hümanizmin basit bir tekrarı üzerinden siyasal ve ekonomik eşitliğin ve özgürlüğün gerçekleşemeyeceğini ileri sürer. Boran'ın *Demokrasinin Esas Şartları Nelerdir* (1945ç) başlıklı yazısında onun halkçılık anlayışına ilişkin düşünceleri yer almaktadır:

Kendisini halktan daha dirayetli, tecrübeli, bilgili ilah, addeden bir zümrenin "halk için neyin iyi, neyin kötü olduğunu biz halktan iyi biliriz" iddiası ile hâkimiyet ve idareyi ele alıp tepeden inme usullerle gerçekten halkçı bir siyaset yürüttüğü tarihte görülmüş değildir. Bu çeşit bir idare sistemi amme menfaatine uygun görünen birtakım işler görebilir... Mesela yollar, köprüler yapmışlar, kervansaraylar, imarethaneler kurmuşlar zamanın ilim ve sanat faaliyetlerini teşvik etmişlerdir. Bu çeşit rejimlerde bu çeşit işler bir taraftan, hâkimiyet mevkiinde olan zümre ve sınıfın hâkimiyetini devam ettirebilmek,

hususî menfaatlerini koruyup daha geliştirmek için memlekette gereken umumî Şartları temin etmek maksadıyla, diğer taraftan bazı hallerde de, halkın hoşnutsuzluğunu yatıştırmak, asgari derecede olsun halkı tatmin etmek zaruratiyle yapılır (Sargın, 2010: 395).

Boran'ın popülist/halkçı değil eleştirel bir sosyoloji yaptığı, bilimsel tutarlılığını iktidara göre değişmeden sürdürdüğü ve 'mevcut durumu meşrulaştırma' üzerinden asla bilim yapmadığı ve her zaman bilimsel olarak inandığı görüşlerini savunduğu söylenebilir. Onun bu özelliğini *Hümanizmanın Sosyal Şartları* (1943n) adlı makalesinde Türkiye'de 1939-1945 yıllarında dönemin politikalarına ve politika savunucularına yönelttiği eleştirilerinde açıkça görmek mümkün. 'Halk' tan kast ettiği ezilen halk anlamındadır ve bu anlamda halk ile ezilen sınıf özdeşleşir. Tam da bu noktada eleştirdiği halkçılık sınıf eksenli olmayan bir halkçılık tanımlamasıdır aslında.

Toplumsal Değişmede Bilim/Sosyoloji ve Sanat'ın İşlevi

Boran'ın bilim anlayışında 'toplumsal yarar' kritik bir öneme sahiptir. Ona göre bilim toplum için yararlı bir etkinlik alanı olmalıdır. "İlim adamı ne kadar pratik gayelerden uzak çalışırsa çalışsın, ilim eninde sonunda cemiyete faydalı olduğu derecede inkişaf eder" (Boran, 1941a: 3) ifadesi ile bilimin toplum açasından yararlı olması gerektiğine vurgu yapar. Burada ifade edilen düşünce Boran'ın düşüncelerinin bütünü açasından yorumlandığında, kaba bir çıkarıcılık ile özdeşleştirilmeyecek bir 'yararlılık' anlamındadır. Boran bilimin amacı konusundaki düşüncelerini özellikle *Adımlar Dergisi*'nin ilk sayısında yayınlanan İlim ve Cemiyet başlıklı yazısında açık bir biçimde ortaya koyar.

İlim adamı, "ilim ilim içindir" kanaati ruhu içinde çalışabilir; çalışmalarının tatbiki neticeleriyle ilgilenemeyebilir. Hatta bir bakıma onun bu kanaatle çalışması iyidir de; zira hemen pratik neticeler elde etmek gayesiyle çalışırsa, ilmi çalışmaların ufukları daralabilir; yeni buluşların, gelişmelerin neticesi ne olacaktır, önceden kestirilemez. İlim adamı pratik gayeler gütmekten "saf ilim aşkı" ile çalışadursun, eninde sonunda bu faaliyetlerinin neticeleri tatbikatta yerini bulacaktır... (Boran, 1943c: 17).

Boran bilim insanların çalışmalarının toplumsal yaşamda hangi amaçlar için kullanıldığı konusu ile ilgilenmemeleri ve bunun sorumluluğunu taşımamalarını eleştirir ve 'ilim ilim içindir' anlayışının benimsenmesini bilim insanının sorumluluktan kaçışı olarak nitelendirir (1943c: 17). Mevcut hali ile bilimin bir kontrol aracı olarak üst tabakanın hizmetinde oluşuna değindikten sonra, 'insan bilimleri olarak' adlandırdığı sosyoloji ve psikolojiye düşen görevler olduğunu ve özellikle de sosyolojinin değişen dünyada sosyal değerlerin yok olması değil, bu değerlerin seçimine ve bu değerlerin gerçekteleşmesine hizmet

edeceğini vurgular (1943c: 19). Buradaki vurgu, onun Amerikan sosyolojisini eleştirdiği yazılarında ABD'deki pragmatist, yararçı bilimin ve de sosyolojinin mevcut yapıyı özünde koruma, devamlılığını sağlama yönünde bir işlev gördüğü görüşleri ile birlikte değerlendirildiğinde bilimden nasıl bir yarar beklediği açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Boran için bilimin amacı, iktidar için değil, ezilenlerin çıkarlarını savunan değerlerin üretilmesi ve bu değerler doğrultusunda toplumun dönüştürmesi için kullanılması gerektiği biçimindedir. Yani Boran'da bilimsel yarar salt bir kesim/sınıf için değil, toplumun daha eşitlikçi bir doğrultuda evrilmesi/değişmesi açısından yarar anlamını taşımaktadır. Bu görüşleriyle de popülist bir halkçılık anlayışından da farklılaşır.

Boran'ın toplumsal değişme ve toplumun geleceğini etkileme konusunda bilime verdiği önem, diğer yazılarının yanı sıra özellikle *Değişen Bir Dünya'da Gençlik* (1943a) başlıklı makalesinde açıkça görülebilir.

Garp medeniyetinin gelişmesinde beliren (1) insan şahsiyetine saygı ve gelişmesi için en geniş imkânların temini; (2) Sosyal eşitlik ve halk hâkimiyeti, halk menfaatlerini gütmek; (3) müspet ilimleri "hayatta en hakiki mürşit" olarak kabul etmek ve hareketlerimizi ona göre ayarlamak, devrimimizin müdafaa ettiği, cemiyetimize mal etmek istediği kıymetlerdir. Yolumuzda ilerlememiz, gelecekte gelişmemiz bu kıymetleri en geniş ölçüde, tam olarak gerçekleştirdiğimiz nispette mümkün olacaktır (Boran, 1943a: 58).

Boran gençlerin yetiştirilmesinde pozitif bilim bilgisinin ve metodunun bir miyar olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürer (1943a: 58). Boran "müspet ilim zihniyetini, metodunu yalnız laboratuvar mesaisinde, akademik çalışmalarda bir miyar olmaktan çıkarıp, hayatın her safhasına tatbik etmek gerekiyor. Gençlere nasıl hareket etmeleri icap ettiğine dair reçeteler veremiyoruz, fakat onlarda, rasyonel, daima olayların müşahedesinden, gerçekten hareket ederek düşünen bir kafa geliştirebiliriz..." (1943a: 58) derken yine bilimin toplumu anlama ve istendik yönde değiştirmede önemli bir işlev ve bilime önemli sorumluluklar yüklemektedir.

Bilimin İşlevi ve Bilim İnsanı/Aydınların Toplumsal Sorumluluğu

Boran toplumu ileriye götürmenin toplumu tanımaktan geçtiğine inandığından bilimin işlevlerine dair düşünceleri bu doğrultuda gelişir. Bu nedenle de Boran'ın çalışmalarında özellikle toplumsal değişmeye odaklanıldığı ve sosyolojiye 'toplumsal değişmenin bilimi'ne özel bir yer verildiği görülür. Boran bu süreçte bilim insanının da sorumlulukları olduğuna inanır ve bu yöndeki bireysel çabalarını yine 1985 yılında Sofya Radyosu Türkçe Yayınlar sorumlusu Stefka Parvanova'nın kendisi ile yaptığı söyleşide dile getirir. Boran bu söyleşide, 1942 yılından itibaren elinden geldiği kadar örgütlü bir şekilde, Türkiye'de sosyalizmi

hedef alan bir yönde değişebilmesi, gelişebilmesi için çalıştığını belirtmektedir (Atılgan, 2007: 532).

Boran toplumsal değişme konusunda sadece bilime görev yüklemeyi, bilim ve sanatın birlikte toplumu dönüştürme aracı olarak kullanılması gerektiğine inanır ve sosyoloji ve sanatı birlikte el ele giden iki alan olarak görür. Bu anlamda da Boran'ın ve arkadaşlarının ilerleyen yıllarda sanat ve edebiyat sosyolojisi diye adlandırılacak bir alanın öncü çalışmalarını yaptıklarını söylemek abartı olmayacaktır. Boran ve başta Muzaffer Şerif Başoğlu olmak üzere arkadaşları ile birlikte bilimin ve sanatın toplumsal dönüşüme etkisinin kitlelerin bilinçlenmesine bağlı olduğunu ve bunun da kitlelere hitap eden yayınlar aracılığıyla başarılabilceğine inanır. Tam da bu düşünce *Adımlar Dergisi*'nin kurucu misyonunu oluşturur ve Boran ve arkadaşlarının sanat ve edebiyat sosyolojisi ile ilgili yazıları kurulduğu amaç doğrultusunda daha çok *Adımlar Dergisi*'nde yayınlanır.¹¹

Boran'ın bilimin işlevi ve bilim insanının toplumsal sorumluluğuna ilişkin görüşleri *Kalp Fikir, Gerçek Fikir* (1944d) adlı yazısında açık biçimde görülebilir. Bu yazısında o dönemin hâkim değerleri olarak pozitif bilimi ve halkçılığı, bilgide ve teknikte ileriliği kabul ediyor gibi görünen ancak özünde öyle olmadığını düşündüğü fikir akımlarını ve bu akımların temsilcisi bilim insanları ve aydınlarını hedef alarak eleştirmekte ve bu insanların özünde toplumsal sorumluluklarına sahip çıkmadıklarını tartışmaktadır. Özellikle de, *Adımlar Dergisi*'nin ilk sayısından itibaren kendilerinin farklı alanlarda daima kalp (sahte) fikir ile gerçek fikri ayırt etmeye çalıştıklarını dile getirmektedir. "...Yarasalar gibi karanlıktan hoşlanan, fikirleri gün ışığına çıkarıp umumi efkâr önünde incelemekten çekinen bazı yazarlar ve münevverler fikirlerinin kalp mahiyetinin meydana çıkmasından telaşlanarak gazete ve mecmualarda hummalı bir yazı faaliyetine giriştiler..." (Boran, 1944d: 377) ifadeleri ile gerçek fikirlerinin gösterilen fikirlerinden farklı olduğunu düşündüğü insanların bu yoldaki emeklerinin boşa çıkmadığını belirtmektedir. Boran bu faaliyetin 1) biz de bilime inanırız, biz de halkçıyız, biz de fikir hürriyetine yer veririz, biz de ileri tekniğe ve refaha erişmeğe taraftarız söylemi; 2) kendilerinden farklı düşünceleri susturmak; 3) kendi kendilerine gelin güvey olup, kendilerini milletin ve devletin sözcüsü rolüne soyunarak etrafa milliyet dersi vermek biçiminde üç koldan gerçekleştirdiğini ileri sürmektedir. Boran bu faaliyet kollarına üzerinde durmaya değer bulmadığı, işi kişiselleştirme biçimine dökme olarak değerlendirdiği dördüncü bir faaliyet kolu daha ekler ve bunun üzerinde durmanın aynı seviyeye inmek olduğunu belirtir. Boran bazı insanların ve zümrelerin bu değerlere gerçekten inanıp ve gerçekleşmesi için çalıştıklarını, bazıları ise kendilerini böyle göstermelerine karşın gerçekten böyle olmadıklarını ileri sürer. Bu durumda toplumda gerçek

fikirlerin yanında ‘kalp’ fikirler de oluşur. Boran, kalp fikir sahiplerinin ‘milli ilim’ anlayışının şimdilik yalnız ‘manevi ilimler’ alanında ileri sürüldüğünü bunun da ilerletilmesi sonucunda ilkeleri ve metodu evrensel olan bilim anlayışına karşı olacağını ve ‘Yahudi fiziği’ ‘Alman fiziği’ savunusunu yapanlarla aynı kapıya çıkacağını söyler.

Boran bu halkçı görüntülerine rağmen bunların halkçı değil, halkın kendi çıkarlarını bilemediğini ve bu nedenle de kendilerini idare etmeyi bilemeyeceğini ileri sürerek halkın çıkarlarını kendilerinin koruyabileceğini savunan seçkin zümre olduğunu ileri sürerek eleştirilerini ilerletir. Boran halka inancı olmayan böylesine bir halkçılık ise faşizmin elit kuramından başka bir şey değildir diyerek dönemin resmi politikasını açıkça eleştirir.

Sanatın Toplumsal İşlevi

Daha önce de değinildiği gibi gençlik yıllarında Halide Edip’in romanlarında çizdiği kuvvetli kadın karakterlerinden etkilenmesi ve bu romanlarda işlenen kadın tiplerini model alması Boran’ın eleştirel kimliğinin oluşmasında önemlidir. *Halide Edip’in Yeni Romanları* (Boran, 1941d: 22) adlı makalesinde vurguladığı gibi, “... umumi güzellik ölçülerine göre güzel olmayan, fakat hususi cazibeleri olan, hem kafası hem kalbi kuvvetli kadınlardır. Bu kadınlar muhitlerinin devirlerinin tipik örnekleri değillerdir; istisnai şahsiyetlerdir...” biçiminde ifade bu ettiği romanların kahramanı kadınları, *Sinekli Bakkal*’ın Rabia’sı ve *Tatarcık*’ın Lale’si, onun için model olmuş karakterlerdir.

Boran eleştirdiği aydın türünün ağızından düşmeyen ‘milli sanat’ anlayışının da sahte ve gerçeklikten uzak olduğunu ve sanatta da gerçek ve gerçek olmayan sanat olduğunu düşünür. Ayrıca sanatı ve sanatkârı toplumsal çerçevesinden (muhitinden) ve sanat eserinin şeklini içerisinden ayırmanın gerçek sanat olmadığını ileri sürer. Toplumsal değişme konusunda üniversiteye ve bilime olduğu gibi sanata da önemli işlevler yüklemektedir. O bilimde olduğu gibi sanat ve edebiyat alanında da tüm dünyaya iletilebilecek ortak mesajların olduğu düşüncesindedir.

Boran’ın ülkelerin ortak özellikleri bulunduğunu ve dolayısı ile tamamen farklı *sui-generis* bir yapı özelliği göstermediği biçimindeki toplum anlayışı düşüncesine paralel olarak sanat ve edebiyatın da varyasyonlara rağmen evrensel olduğunu ve bu nedenle toplumun genel ilerleyişinde görülen toplumlararası ilişkilimenin sanat için de geçerli olduğunu düşünür. Boran’a göre “realiteyi kavramak için ilim ve sanat iki bilgi vasıtası” biçimindeki ifadesi ile (Boran, 1941a: 3) bilim ve sanatın toplumsal işlevine göndermede bulunur. Sanatın ve sanatın işlevlerine ilişkin düşünceleri *Sanatta Konu Meselesi* (1944ç)

adlı makalesinde de açıkça görülebilmektedir. O, sanat ve sanat eseri konusunda 'harici' âlemdeki eşyanın sanatın hammaddesi olduğunu ve bunun sanatçının duygularını yansıtması sonucunda sanat eserine dönüştüğünü vurgular ve bunun sanatın salt subjektivizm olduğu anlamına gelmediğini ileri sürer (Sargın, 2010: 373). Ona göre sanat eserinin bir dönemi yansıtması sanatın nesnel yönünü göstermektedir. Boran bu düşüncesini "... Sanatkârın konusunu seçmesi devrinin ve kendi çevresinin hâkim değerlerine göre olur. Sosyal değer ise devre ve cemiyet bünyesine göre değiştiğinden dolayı muhtelif devirlerin sanatkârları aynı konuyu muhtelif tarzlarda işleyebilirler..." (Sargın, 2010: 373) biçimindeki ifadesi ile belli dönemlerin gerçekliklerini konu edinmenin gerekliliğine vurguda bulunarak sanata ve sanatçının sorumluluğuna ilişkin düşüncelerini ortaya koyar.

Boran tıpkı bilimde olduğu gibi dünya edebiyat ve sanatının evrensel yönlerinin yanı sıra yerel yönlerinin de olduğunu ve evrensel ile yerelin karşılıklı ilişki içinde bulunduğunu düşünür. Bu nedenle Boran'a göre dünyada olanla yani evrensel olanla yurda ait olan, yerel olan, birlikte ele alınmalıdır. Sanat ve edebiyattaki bu evrenselliklerin dünyanın her yerindeki kitleleri buluşturarak ortak bir gelecek kurgulanabileceği düşüncesini gizil olarak varsayar. *Adımlar Dergisi*'nin yayınlanma girişiminin arkasında tam da bu düşünce yatmakta ve bu çaba da, aslında Boran ve arkadaşları tarafından toplumun istedik yönde değiştirilmesinde sanatın bu yönünün işletilmesi ve uygulanmasıdır. Boran sanatın toplumsal değişim açısından işlevini *Sanat Sanat* içinde Sanat Cemiyet içinde Dolambacı (1943e) adlı yazısında açık bir biçimde ifade etmektedir. Sanat dünyanın her yerinde farklılıklara rağmen insanları belli ortaklıklarda buluşturma işlevi görür ve bu buluşma insanlarda ortak sorunların farkındalığını ve de sorunların çözümü yönünde dönüştürücü bir bilinç kazandırabilir. Boran'da evrensel olan bu ortaklıkların kabulü yerel kültürün önemsiz görülmesi anlamını taşımamaktadır. Onun anlayışı yereli yücelten ırkçı ve Turancı anlayış ve Batılılığı-hümanizmayı yücelten iki anlayışın dışında bir birliktelik anlayışıdır. Burada da Boran'ın dikotomiye (ikiliğe) karşı çıkar ve evrensel yerel dikotomik ayırımı dışında evrensel ve yerelin bir aradalığına vurgu yapan bir tanımlama benimser. Boran'ın sanat ve edebiyat konusunda yazdıkları onun sanatın oluşumu açısından toplumsal tabakalaşmaya ilişkin düşünceleri ile paralellik sergiler. *Sanatın Sosyal Şartları ve Roman* adlı makalesinde (Boran, 1943i: 196) sanatçının içinde yer aldığı toplum ve tabakaya mensubiyetinin ve o toplumda hangi tabakaya mensup olduklarının da sanatçının sanat eserini oluşturmada önemli rol oynadığına değinmektedir.

Boran'ın akademi/üniversite ve bilim, sanat, toplum ve toplumsal değişme ilişkisi konusundaki anlayışı o dönemde farklı bilim ve sanat dalları ile yapılan

ortak etkinlikler ile de kendini göstermektedir. Günümüzde daha çok üniversite-sanayi işbirliği bağlamında belli bir sınıfın çıkarlarına yönelik ya da performans yükseltme amaçlı disiplinlerarasılık savunusu yapılırken ta o dönemde tamamen kamu yararı amaçlı bilim dalları arası işbirliklerinin yapılmış olması dikkat çekicidir. Bu başarı, Boran ve arkadaşlarından oluşan bilim çevresinin, bilimin toplumun ezilen kesimlerinin yararına olumlu yönde katkıda bulunabileceğine olan inançları ve bu inanç doğrultusunda duydukları sorumluluk bilinci üzerinden yükselmiştir.

Boran'ın Sosyal Bilim ve Sosyolojiye Katkıları

Boran'ın eserlerinin ve Türkiye'de sosyoloji ve sosyal bilimler alanına katkılarının ayrıntılı biçimde değerlendirilmesi sınırlı bir yazı çerçevesinde pek mümkün değildir. Bu nedenle yazının bu bölümünde sadece Boran'ın önde gelen çalışmaları ele alınarak kısaca tanıtılacak ve Boran'ın çalışmalarının özgünlüğü ve sonraki yıllarda yapılan çalışmalar ve tartışmaları önceleyen görüşleri ve katkıları değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu değerlendirmeler daha önce de vurgulandığı gibi bugünün gözü ile 1940'lara bakarak değil, yaşadığı dönem dikkate alınarak yapılacaktır.

Doktora Tezi ve Katkıları

Boran'ın 1938 yılında Michigan Üniversitesinde tamamladığı *A Study of Occupational Mobility: An Analysis of Age Distributions of Occupational Groupings in the United States 1910-1930* başlıklı doktora tezi hem çalıştığı konu ve metodolojisi hem ABD'deki egemen sosyoloji hem de o dönem Türkiye'deki mevcut sosyoloji açısından farklı bir perspektif sunmaktadır. Doktora tezi olarak Michigan Üniversitesi'nin bulunduğu Ann Arbor'a yakın olan Detroit'teki Ford Otomobil Fabrikası işçileri üzerine bir çalışma yapmayı düşünen Boran, veri toplama döneminde sendikalarla ilgili bir sorun nedeni ile bir süre fabrikaların kapatılmasına denk geldiğinden araştırma yapabilmek için fabrikadan izin alamadığından istediği çalışmayı gerçekleştirememiştir. Akademik yaşamının hemen başından itibaren teorik bir temele dayalı alan araştırması yapma çabası içinde olan Boran planladığı çalışmayı yapamamış ve doktora tezinin konusunu değiştirmek durumunda kalmıştır. Boran doktora tezini demokratik ülke olarak sunulan ve 'Amerikan miti' olarak adlandırılabilir sınıfsal hareketliliğin herkes için geçerli ve eşit olduğu söylemini sorgulamak amacı ile o dönem ABD'sinin sınıfsal hareketliliği konusunda yapmıştır. Boran ABD'de 10 yılda bir yapılan genel nüfus sayımı belgeleri ve bu belgeler oluşturulan Alba Edwards Sayım Bürosu'nun sosyo-ekonomik grup verilerini mevcut hali ile değil, kendi sorunsalı ve benimsediği sınıf analizi çerçevesinde yeniden sınıflandırarak kullanmıştır. Çalışmasının sonucunda da sıklıkla demokrasi örneği olarak gösterilen

ABD’de sınıflar arası hareketliliğin egemen söylemin tersine sınırlılığını ortaya koymuştur.

Ona göre mesleki farklılaşma insanlar arasındaki ast-üst ilişkilerinin de belirleyicisidir. Mesleki farklılıklar refahın üretimi ve bölüşümü üzerindeki kontrol pozisyonlarını da farklılaştırmaktadır. Bu varsayımdan hareketle Boran, mesleki hareketliliği her bir meslek grubu için 1910-1920 ve 1920-1930 olmak üzere iki on yıllık süre zarfında yaş dağılımı ve kompozisyonlarını karşılaştırarak ortaya koymaya çalışmıştır. Meslekleri kendi içinde hiyerarşik biçimde farklılaşan tarımsal alanda çalışanlar, endüstriyel alanda çalışanlar biçiminde sınıflandırılmıştır.

Boran öncelikle mesleki farklılaşma kavramını tanımlama ile işe başlayarak ‘*yatay farklılaşma*’ ve ‘*dikey farklılaşma*’ olarak iki tip mesleki farklılaşmanın olduğunu ileri sürmüştür. Marangozluk, dokumacılık ya da duvarcılık gibi birbirinden sadece teknikler ve roller bakımından farklılaşan mesleki farklılıkları ‘*yatay farklılaşma*’ ve bu farklılıkların mesleki bir farklılaşmanın ötesinde yaşam tarzı, toplumsal görüş, statü farklılıklarına dönüşerek meslekler arasında bir hiyerarşi yaratmasını da ‘*dikey farklılaşma*’ olarak tanımlamıştır. Sonrasında ise, mülkiyet sahipliği değişkeni üzerinden endüstriyel alanda çalışanları mal sahibi olan sınıf-mal sahibi olmayan sınıf olarak dikotomik bir sınıflandırma biçimine dönüştürmüştür. Buradaki mal sahibi olup olmama durumu üretim üzerinde kontrol sahibi olup olmamaya göre belirlenmiştir. Boran’a göre kontrol, mal sahipliğinin bir parçasıdır. Kontrol ve yönetim mülkiyeti çağrıştıran bir anlama sahiptir. Boran böylece, üretim üzerinde kontrole sahip olanları yöneticiler ve kontrole sahip olmayan çalışanları ise beceri ya da niteliği açısından nitelikli, yarı-nitelikli ve nitelsiz işçiler olarak sınıflandırmıştır. Beceri ya da niteliğin bir kontrol aracı olması nedeni ile çalışanlar içinde bir hiyerarşiye yol açtığını ileri sürmüştür. Boran endüstriyel mesleki grup içinde sigorta ve seyahat acentelerini de ayrı bir mesleki grup olarak sınıflandırırken tarımsal mesleki grup için de yine mülkiyet ve kontrol ölçütü çerçevesinde benzer ölçütlerle bir sınıflandırma yapmıştır.

Boran bu hareketlilik söyleminin doğru olmadığını ve Amerikan toplumunda sosyal hareketliliğin olduğunu ancak yukarı doğru hareketliliğin savunulduğunun tersine herkese açık değil, sınırlı olduğunu ve bu nedenle de sosyal piramidin yukarı doğru daraldığı sonucuna varmıştır. Bu çalışması ve çalışmasının sonuçları onun çalışmalarını nesnel ve eleştirel biçimde yaptığını göstermektedir.

Boran mesleki gruplardaki yaş kategorileri ile toplumsal hareketlilik arasında önemli ilişki olduğu temel varsayımından hareketle tezinde ABD’de meslek

grupları içindeki yaş dağılımı üzerinden meslek gruplarındaki hareketliliği ölçmeye çalışmıştır. Ona göre, bir meslek grubu içinde yaşlı veya genç nüfusun yoğunluğu ile o meslek grubunun açıklığı ya da kapalılığı arasında bir ilişki vardır. Bu açıklık ve kapalılık da farklı sektörlerde ve aynı sektörün farklı meslek grupları açısından farklılık göstermektedir. Bir mesleki grubun yaşlı nüfus oranının yüksekliği o grubun kapalılığını, genç nüfus oranı yüksekliği grubun açıklığını göstermektedir.

Boran doktora tezinin sonucunda başında ileri sürdüğü biçimde tarım ve sanayi kesiminde çalışanların mesleki hareketliliğinin farklı hatta karşıtlık içinde olduğu sonucuna varmıştır. Bu farklılığı ele alınan dönem açısından değerlendirmiş ve tarımsal kesimin yaş bileşimi bakımından sanayi grubundan çok daha yaşlı olduğunu gözlemlenmiştir. Bu durum tarımsal grubun görece 'kapalı' ve değişimin sınırlılığının göstergesi biçiminde yorumlanmıştır. Boran çalışmasında, 'grup dışına' hareketliliğin 'grup içi' hareketlilikten fazla olması ve dolayısıyla da tarımdan kopan genç nüfusun sanayi kesimine kayması tarımsal kesimde iç hareketliliğin düşük dış hareketliliğin yüksek olmasına yol açtığını ileri sürmüştür. Çalışmasında tarım kesiminin yaş dağılımının çok farklılık göstermediği ve sanayi grubundan daha yaşlı olduğu saptamasını yapmıştır. Ancak bu saptama konusunda da inceleme konusu edilen 1910-1920 dönemi ile 1920-1930 dönemi arasında farklar olduğu ve ilk dönemdeki tarımdan sanayiye olan 'grup dışı' hareketliliğin ikinci dönemde görece azaldığı sonucuna varılmıştır. Bu da sanayii kentsel ekonominin ülke ekonomisindeki hâkimiyetinin bir işareti olarak değerlendirilmiş ve tarımdan sanayiye bu nüfus hareketinin yaşlı nüfusa göre genç nüfus için daha yüksek olduğu saptaması yapılmıştır.

Çalışmanın sonucuna göre tarımsal alanlarda çalışanların endüstriyel alanlarda çalışanlardan daha yaşlı çıkması tarımsal alanlardaki mesleki hareketliliğin daha az yani bu gruptaki mesleklerin daha kapalı olduğu anlamını taşımaktadır. Endüstriyel alandaki nüfus tarımsal alandaki nüfusa göre daha gençtir. Ancak, mal sahibi olan grubun mal sahibi olmayanlardan daha yaşlı olması mal sahibi olan grubun daha kapalı mal sahibi olmayan grubun ise daha açık olması biçiminde yorumlanmıştır. Çalışanların da kendi içinde mesleki hareketlilik açısından farklılıklar gösterdiği ve çalışanlar içinde üretim araçlarına fiili sahip olmayan ancak üretimi kontrol eden profesyonel mesleklerin üst sosyal tabakayı oluşturduğu ve ABD'de 1910-1930 arası iki on yıllık dönemde bu mesleklerde sosyal hareketliliğin daha az olduğu sonucuna varmıştır. Boran'ın vardığı temel sonuç piramidin üst bölümünde sosyal hareketliliğin daha sınırlı olduğudur. Dolayısıyla da ABD'nin tabakalar arası geçiş konusunda ileri sürülen teze uymadığı sonucuna varılmıştır.

Boran bu çalışmasını, Weberyana bir çizgide gerçekleştirmiş olmasına karşın tezinde yaptığı çözümlerinin, aslında, özellikle 1950'li yıllardan sonra hem Marksist hem de Weberyana sınıf çözümlerinde yapılan tartışmaları önceleyen boyutlar içerdiği söylenebilir. Özellikle onun modern sanayileşmiş toplumlarda üretim araçları üzerindeki mülkiyetin yanı sıra üretim üzerindeki kontrolün toplumsal tabakalaşma veya sınıf açısından sosyal hiyerarşinin önemli bir ölçütü olduğu vurgusu son derece önemlidir. Boran'ın bu değerlendirmesi çok sonraları yürütülen, örneğin Ralph Dahrendorf (1959) 'emeğin ve sermayenin parçalanması', Nicos Poulantzas (1975) 'kafa ve kol emeği', Erik Olin Wright (1978; 1985) 'sınıf konumları' ve John H. Goldhorpe (1982) 'sınıf seması' tartışmalarını önceleyen bir çaba olarak değerlendirilebilir.

Toplumsal Yapı/Kırsal Yapı Araştırmaları ve Katkıları

Behice Boran'ın *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Bir Tetkiki* adıyla doçentlik tezi olarak gerçekleştirdiği çalışması onun doktora tezinde net olmayan, cılız ve biraz yalpalayan metodolojisinin belirginleştiği bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Diğer bir deyişle doktora çalışması sırasında 'karışan kafası' doktora sonrası çalışmalarla giderek netleşmiştir. Boran'ın bu çalışması o dönemin köy monografisi çalışmalarının çok ötesine geçen kırsal yapı çalışmalarını önceler niteliktedir.¹²

Toplumsal Yapı Araştırmaları 1941-1942 yıllarında Manisa'ya bağlı 8 ova, 5 dağ köyü üzerine yapılan ve farklı makalelerde de ele alınan bir alan araştırmasına dayanmaktadır. Boran bu çalışmasında incelediği köylerin üretim biçimi, ürettikleri ve ekolojilerini baz alarak bir toplumsal yapı analizi gerçekleştirmiştir. 'Problem ve Metod' başlığı ile ayrı bir bölüm biçiminde belli bir sorunsal çerçevesinde köyleri incelemesi Türkiye'de kendi başına bir yeniliktir. Bu yenilik aynı zamanda onun köy çalışmasının monografi çalışmalarının ötesine geçen ve çok sonraları yapılan tarımsal yapı çözümlerini öncelediğinin de göstergesidir. Boran bu amacını şöyle dile getirir:

İncelemek, aydınlatmak istediğimiz konu, bir köydeki hayat şartları ve tarzı değil, sosyolojik bir problemdir. Bu problem köy için de, şehir için de; Türkiye için olduğu kadar Amerika ve Çin için de varittir. Bu problem nedir? Bir topluluğun sosyal yapısının farklılaştığı fonksiyonel kısımlar arasındaki, münasebetleri aydınlatmaktır. "sosyal yapı" ve bu yapının "fonksiyonel kısımları veya birimleri" dediğimiz gerçekler nelerdir?... Bu iki sosyal birimler grubu arasında ne gibi bir münasebetler sistemi vardır (1) ... Her tetkik, metodolojik bir görüşten hareket eder, daha doğrusu etmesi lazım gelir; tetkikin verimli ve neticelerinin doğru olup olmaması dayandığı metodun sıhhatine bağlıdır (Boran, 1945a: 1).

Çalışma Problem ve Metod, Köy Tipleri, Bölge Tarihi, Nüfus Durumu, Toprak Üzerinde Dağılım, Ekonomik Durum, Sosyal Tabakalaşma, Dışla İlişkiler, Aile ve Köylerin Şehirleşmesi bölümlerinden oluşturulmuştur. Daha önce de değinildiği gibi Boran, toplumu insanlar arasında yerleşmiş, tekrar eden az çok devamlı ilişkiler şekli veya ilişkiler sistemi olan kurumlar bütünü olarak tanımladığından bu çalışmasında kır ve kentsel yapıyı birlikte ele almanın ve kırsal yapıdaki dönüşümü de bu bütün içinde kavramanın gerekliliği düşüncesindedir. Ona göre “Müesseseler insan münasebetleri sistemidir, insan münasebetleri ise, hangi cemiyette, hangi mekân ve zaman şartları altında olursa olsun, daima iki çeşide icra edilebilirler: (1) cemiyet-tabiat münasebetinin insanlar arasında doğurduğu münasebetler sistemi, (1945a: 2) doğrudan doğruya cemiyet tabiat münasebetinden doğmayan insanlar-arası-münasebetlerdir... Bu iki münasebetler sistemi, birlikte bir cemiyet yapısı teşkil ettiklerinden birbirlerinden müstakil değildirler...” (1945a:2).

... Sosyal olgular arasındaki illi münasebetler meselesinin ve sosyal değişme sürecinin (processus) ne olduğu meselenin düğüm noktası, merkezi buradadır. Her ne kadar genel sosyal evrimde (evolution) bu iki esas münasebetler nizamı arasındaki bağlantıların ne olduğu ana hatları itibariyle biliniyorsa da, sosyolojik araştırmaların başarılması gereken iş muhtelif cemiyet tiplerinde, muhtelif zaman ve mekân şartları altında, bu esas münasebetin müşahhas gösterdiği çeşitlenmeleri (variations) meydana çıkarmak; sosyal değişme vetiresinde (sürecinde notum) müesseselerin değişme seyrinin ve nizamının ne olduğunu teferruatıyla belirtmektedir (1945a:3).

Her ne kadar Boran o dönemin önde gelen Okullarından Şikago Okulu'nun etkisi ile mekânı/doğal ortamı önemli görse de o insanlar-arası ilişkilerin de önemli olduğu vurgusu ile Şikago Okulu'nun ötesine geçmektedir. O toplum-doğa ve insanlar-arası ilişkiler konusunda “Bu iki münasebetler sisteminden cemiyet-tabiat ilişkisi insanlar-arası münasebet sisteminden daha mühimdir, daha köktendir” (3) biçiminde ifade etmektedir. Bu çalışma Boran'ın dağ ve ova köyleri ayırımına dayalı iki tip köy karşılaştırması çalışmasını bu cemiyet-tabiat ve insanlar arası ilişkiler konusundaki düşüncesinden hareketle gerçekleştirmiştir. Bu ayırımın arkasında aslında dağ ve ova köyü çeşidinin, iktisadi temel ve ekoloji mevki farklılıklarının, toplumsal değişme açısından hayatın değişik alanlarında ne tür farklar yarattığı temel sorusu yatmaktadır. Ancak onun mekânın yanı sıra mekana biçim veren ilişkileri öne çıkarması kapitalizmin mekanı dönüştürücü gücüne ilişkin düşüncelerinde açıkça görülmektedir. Bu temel varsayımlarından hareketle Boran'ın araştırmasının temel amacı, dağ ve ova köyleri ayırımı ile kapitalizmin farklı tipte köylere nasıl girdiği, kapitalizmin köylere girişinin farklı tip köylerde hangi değişimlere yol açtığını incelemek ve ortaya koymak olmuştur.

İncelenen ova köyleri verimli topraklara sahip ve piyasada yüksek fiyatlı ürünler ekip biçen, bu nedenle daha zengince olan ve İzmir'e giden iki demiryolu nedeniyle kasabayla ilişkileri daha yoğun olan köylerdir. Bu köyler yaşam tarzı bakımından ve sosyal organizasyon bakımından ileriye doğru bir değişme gösteren daha açık topluluklardır. Dağ köyleri ise daha kapalı, ovadan geçen geçiş ilişkileri sisteminin dışındadırlar. Piyasa değeri fazla ürünler burada toprak verimsizliği nedeniyle yetişmez, az miktarda ekip biçme ve hayvancılıkla geçinmektedirler. Bu köylerin ekonomik temellerinin iyi olmayışı ve yoksulluktan dolayı dışarıyla ilişkileri ova köyelerine göre çok daha azdır ve ekonomik olarak daha yoksuldurlar. Bu nedenle de nüfusun bir kısmı yaz aylarında üzüm bağlarının kesimi için ova köyelerine çalışmak amacı ile inmektedir. Sonuç olarak Boran çalışmasında dağ köyelerinin ova köyelerine göre daha geri durumda olan kapalı topluluklar olduğunu ve ova köyelerinin tersine dağ köyelerinde kötüleşme yönünde bir değişimin gerçekleştiğini vurgulamaktadır.

Boran bu çalışmasında benimsediği toplumsal yapı ve toplumsal değişme konusunda diğer tüm toplumlarla benzerlikleri de olan toplumsal gerçeklik anlayışından hareketle, 'özgül-somut gerçekliğe' evrensel bilim metodu aracılığıyla yönelmiş ve toplumsal değişme açısından Türkiye'nin özgüllüğünü yakalamaya çalışmıştır. Bu çalışmada gerçekleştirilmiş olan, somut olana yöneliş o dönem sosyolojisi açısından kendi başına önemli bir katkıdır. Ancak çalışmada öne çıkan iki farklı köy tipinde üretim ve tüketimde değişimin ulusal ve uluslararası pazarla ilişkisinin kurulması araştırmalara yeni ve önemli bir çerçeve sunması bakımından tamamen yeni bir perspektiftir. Boran'ın, somuta bakarken kapitalizmin girişiyle beraber dağ ve ova köyelerinde, hangi alanlarda ne türden değişimlerin olduğu sorunsalı çerçevesinde kadının statüsü, ağa ve muhtar gibi statülerin köy yapısı üzerindeki etkileri, köydeki hiyerarşik yapılanmanın yani tabakalaşmanın dönüşümü, ailenin küçülmesi, nüfus oranının cinsiyete, yaşa göre değişimi gibi yaşamın bütün alanlarında ortaya çıkan değişimleri gözlemlene ve tüm bunları teorik olarak açıklamaya çalışması da tamamen yeni ve özgün bir sosyoloji anlayışının katkıları olarak değerlendirilebilir. Biraz fazla ayrıntı gibi gelse de, okurken köylerin adeta okuyucunun gözünde canlanması ve o gerçekliği kendi gözüyle görmüş gibi olması araştırmacının gerçekliği ne denli yakaladığı konusunda bir fikir vermektedir. Bu çalışması ve diğer çalışmaları, Boran'ın zamanının çok çok ilerisinde zeki ve nesnel olma çabasında olan bir bilim insanı olduğunu göstermektedir.

Boran'ın nesnel/eleştirel bakışı onun modern teknolojinin ve kapitalizmin köylere girişinin her anlamda mevcut yapıyı olumlu yönde değiştirmedeği yönündeki anlayışında ve saptamasında da rahatlıkla görülebilir. Boran Ova ve Dağ köyelerinde dışarıyla ilişkinin köylerdeki yapıyı bazı alanlarda olumlu

etkilerken bazı alanlarda ise olumsuz etkileyebileceğini ileri sürmekte ve bunu da somut gözlemlerle açıklamaktadır. Bu konuda Boran kapitalizmin köylere girişinin mekânla bağı ve bu yapılanma süreci ile ilintili olarak kadının yaşamına ve konumuna etkisine ilişkin ilginç ve önemli saptamalarda bulunmaktadır. Onun bu değerlendirmesi, farklı tip köylerdeki ev ve avlu yapılanmasına ve farklı yapılanmanın kadının sosyal yaşamına ve özgürleşmesine olan etkisine ilişkin görüşlerinde yer almaktadır (Boran, 1945a: 81-82). Ancak Boran'ın bu konudaki saptaması Türkiye'de ilk kez 1995 yılında Mehmet Erbaş tarafından değerlendirilene kadar dikkat çekmemiştir. Erbaş (1995:175) Boran'ın çalışmasındaki avlunun ikili fonksiyonunu öne çıkarır ve bu bağlamda 'evcil mahpuslar' (domestik prisoner) kavramını geliştirir. Boran dağ köylerinde ve ova köylerinde 3-5 evlik gruplar halinde evlerin bitişik ve avluları olduğuna değinmektedir. Ancak dağ ve ova köylerinin bu bağlamda en belirgin farklılığı avlu duvarlarının işlevindeki farklılıktır. Ova köylerinde evler sınırları belli ve birbirinden açık biçimde ayrılmış birimlerdir. Dağ köylerinde ise evlerin sınırları her zaman belirgin biçimde birbirinden ayrılmış değildir. Dağ ve ova köylerindeki bu farklılığın köy topluluğunun sosyal yaşamını ve aile yapısını yansıttığını söylemektedir. Dağ köylerinde hane ve aile birlikleri ve onlar arasındaki ilişkiler, özellikle de ekonomik ilişkiler ova köylerindeki kadar birbirinden farklılaşmış değildir. Bu ekonomik farklılaşmanın sonucunda avlu ova köylerinde farklı bir işlev görür. Yüksek duvarlı ve büyük kapılı avlu evi ve ambardaki malı, mülkü dışarının taarruzundan korurken aynı zamanda kasabada olduğu gibi, kadınları dışarıdan ve özellikle de erkeklerden 'saklar'. Bu nedenle de ova köylerinde kadının ev ve sokak kıyafeti farklıdır. Dağ köylerinde ise ova köylerinde olduğu gibi erkekten kaçmak, saklanmak için ayrı bir kıyafete ihtiyacı yoktur. Dağ köylerinde avlu duvarları ova köylerinde olduğundan daha alçaktır. Boran'ın mekân ve sosyal yapı arasındaki ilişkiye önem vermekte ve bu konudaki düşüncesini

... Sosyal olguların mekândaki belirtilerinin müşahedesini, birbirile mukayesesi, hatta ölçülebilmesi nisbeten kolay olaylar olduğundan bilhassa daha ileri cemiyet tipindeki toplulukların mekândaki şeklini ve belirtilerini tetkik etmek çok verimli bir tetkik kolu olabilir... bizim burada vurguladığımız nokta, hadiselerin sadece mekanda yayılması değil fakat sosyal yapı ve faaliyetlerle, mekandaki şekil arasındaki uygunluk derecesidir (1945a:83) biçiminde dile getirmektedir.

Burada vurgulanması gereken, Boran'da mekân, salt belirleyen değil, ancak sosyal yapıyı etkilemede önemli olarak değerlendirilmektedir. Boran'ın bu değerlendirmeleri onun mekânla köy topluluklarının sosyal yapısı arasındaki etkiyi ve bu farkın kapitalizmin girişi ve sonrası süreci arasındaki karmaşık

ilişkileneceğini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Boran'ın mekân vurgusu ve bu vurgunun karmaşık süreçler ile ayrıntılandırılma çabası, kırsal ve kentsel dönüşüm çalışma ve tartışmalarını öncelemektedir. Boran, düz çizgisel bir toplumsal değişim yerine, farklı bir model önermekte ve kapitalizmin bir köye ve de topluma girişi ile o mekânda tüm alanlarda aynı oranda ve biçimde değişime uğrayacağı anlamına gelmeyeceğini belirtmekte ve teorik bir temelle toplumsal değişimin hangi koşullarda ve nasıl gerçekleştiğini somut gözlemlerle ortaya koymaya çalışmaktadır. Yani ona göre üretim tarzının değişimi, kapitalizmin köylere girişi her şeyi aynı anda ve benzer biçimde etkileyip değiştirmiyor. Karmaşık olarak değerlendirilen bu süreç çok sonraları 1970'lerde 'eşitsiz birleşik gelişme' ve 'üretim tarzlarının eklemelenmesi' kavramlarını da önceleyen vurgulamalar olarak değerlendirilebilir. Boran'ın çalışmalarında değinilen bu özelliklerin ancak çok ince okuyabilme, anlayabilme ve kavrayabilme ile ortaya çıkarılabilecek niteliktedir.

Boran'ın kapitalizmin köylere girişi ile bağlantılı olarak ayrıca çok sonraları tartışma konusu olan kapitalizm, yarı feodal ve feodalizm, tartışmalarını ve yine 1970'lerde yapılan köy tipolojisi tartışmalarını da öncelediği söylenebilir. Kaldı ki bu tartışmalar dağ ve ova köyü ayırımı ile açık bir biçimde başlatılmış ancak tasfiye nedeni ile akademik yaşamını sürdüremediğinden farklı tipte köy çalışmaları yapma projesini gerçekleştirememiştir.

Boran'ın toplumsal yapı araştırmalarına katkıları aşağıdaki biçimde özetlenebilir:

- Köy tipolojisi çalışmalarını öncelemesi.
- Mekân vurgusuna ek insanlar arası ilişkiler/kapitalizm vurgusu.
- Toplum ve toplumsal değişim konusunda somut gerçekliğe yönelerek yapısal çözümleme yapan öncü bir çalışma. Diğer bir deyişle evrensel bilim metodu ile özgül-somut gerçekliğe yönelerek Türkiye'nin özgüllüklerini saptama çabası.
- İki köy tipinde üretim ve tüketimde değişimin ulusal ve uluslararası pazarla ilişkiler bağlamında çözümlenmesi daha sonraları gerçekleşen kapitalizmin köylere girişi tartışmalarına öncülük etmiştir.
- Düz çizgisel bir toplumsal değişim yerine farklı bir model benimsemesi.
- Yarı-feodal kavramını öncelemesi.
- Köy monografisi çalışmalarının ötesine geçen çalışmalar yapmış olması.

Toplumsal Yapı ve Kadın Çalışmalarına Katkıları

Boran'ın çalışmalarında görülen önemli bir özellik onun sınıfsal bir perspektifle hem toplumsal yapıya bütüncül bakışından hem de onun toplumsal değişmeye

verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Boran hem Manisa’da gerçekleştirdiği alan araştırmasının verilerini kitaplaştırdığı *Toplumsal Yapı Araştırmaları’nda* (1945a) hem de bu çalışmanın verilerine dayandırdığı İşbölümü ve Kadının Sosyal Mevkii adlı makalesinde değinilen bu perspektifle kadın konusunda somut gözlemler ışığında kuramsal değerlendirmeler sunmaktadır. Diğer bir deyişle Boran incelediği bütün konularda aynı perspektifi benimser ve benimsediği perspektifi incelediği bütün konulara uygular. Boran’ın toplumsal cinsiyet konusunu sınıf ile ilişkisi açısından çözümlemesi de bir anlamda Türkiye’de öncü niteliğindedir.

Toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında o dönemde Boran’ın oldukça ayrıntılı çözümlemeler yaptığı dikkat çekmektedir. Kadının belirlenen-tabi ve aşağı statüde olduğunu yaptığı çalışmalardaki gözlemlerle sunmaktadır. Ankara’ya yakın köyler ve Manisa’nın dağ ve ova köyleri üzerine yaptığı çalışmalarda farklı köy yapılarına rağmen köylerde işbölümüne ilişkin olarak bazı genel sonuçlara vardığından söz etmektedir. Bu genel sonuçların genel sosyal tabakalaşma konusu ile aynı yola çıkmasını sosyolojik açıdan anlamlı ve önemli bulduğunu belirtmektedir (Boran, 1945a: 301).

Karı koca ilişkilerinde erkek hâkim bir konumdadır. Erkek evlatlar için mevcut olan imkânlar kız evlat için mevcut değildir. Kadın cinsel ahlaki kurallar açısından da aşağı statüde görülür. Kadın ve erkek için iki farklı ahlak kuralları ikiliği (miyarı) bulunmaktadır. Örneğin erkeğin karısına sadakati diye bir mesele yokken, erkek başka kadını evine bile getirebilir ve eş ona yemek hazırlayabilir (1945a: 190-192).

Boran şehrin ‘düşmüş kadın’ olarak etiketlendirdiği dışladığı kadının köyde toplum dışı bırakılmadığını ve köyde çalgıcı ve çengici kadınlara tepeden bakmayıp aralarında adeta beraber-yaşama (symbiotique) ilişkisinin olduğunu belirtmektedir. Boran ayrıca köyde gayri meşru ilişkilerin de şehirdekilerden daha hoşgörülü karşılandığını ifade etmektedir. Bu durumun da birinci olarak, dinsel değerlerin köyde *kasabada* olduğu kadar kuvvetle yerleşmemiş olması; ikinci olarak da kadının sosyal statüsünün erkekten çok aşağıda oluşu ve erkeğin sorgulanamaz düzeyde otorite sahibi oluşu nedeni ile ahlaki değerlerdeki ikiliğin örtbas edilmeye gerek duyulmaması ve bu nedenle de bu durumun gayet doğal karşılanması biçiminde yorumlanabileceğini belirtmektedir (1945a: 192).

Boranın gerçekleştirdiği bu sosyolojik çalışmalar ve bulguları onun belirli yapısal koşullardan belirli sonuçların çıkarılabileceği yönündeki düşüncesini doğrular niteliktedir. Zaten Ankara köylerinde ve Manisa köylerinde yaptığı çalışmalarda işbölümüne yönelik ortak yönlerin (umumi prensipler, kaidelerin) tespiti amaç

olarak konulmuştur. Boran bu çalışmasına dayalı İsbölümü ve Kadının Sosyal Mevkii (1945b) başlıklı makalesinde üretim faaliyetleri ve üretimin idaresi, kontrolü ve geliri kullanma olmak üzere iki düzlemde kadının sosyal statüsünün gözlemlenebileceğine değinmekte ve işbölümü ve kadının sosyal statüsüne ilişkin olarak şu tespitlerde bulunmaktadır: (1945b: 302-303).

Üretim faaliyetlerinde:

1. Her iki köyde de (Dağ ve Ova köyleri) kadınlar daha fazla çalışmakta ve genellikle uzun zamanlı ve sıkıcı işler kadınlar tarafından, az zaman gerektiren işler erkekler tarafından yapılır,
2. Ev işleri ve ev sanayi faaliyetleri dışındaki diğer üretim faaliyetinde daha fazla beceri ve sorumluluk gerektiren işle erkek tarafından yapılır,
3. Daha fazla güç gerektiren işler erkekler tarafından yapılır. Ancak hangi işlerin ağır olduğu düşüncesi topluluktan topluluğa değişmektedir. Boran ağır işlerin erkekler tarafından yapılıyor oluşu tespitinin erkeğin fizyolojik kuvvetinden kadının da zayıflığından olduğu sonucunun çıkartılmaması gerektiği uyarısında bulunmakta ve hangi işlerin ağır ve hafif olarak değerlendirilmesinin köylere göre farklılık gösterdiğinin altını çizmektedir. Gözlemlerine dayanarak Boran işler ağırlaşınca, kadından ziyade erkeğin omzuna yükleniyor; ama somut (müşahhas) olarak hangi işlerin ağır telakki edilişi topluluktan topluluğa değişmektedir vurgusunu yapmaktadır.

Boran'ın işbölümünün farklı düzlemlerini dikkate alarak değerlendirmeler yaptığı görülmektedir. Boran'ın yazdıklarından işbölümü düzlemleri ve ayrıntıları aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Üretimin idaresi, kontrolünde ve geliri kullanmada:

Üretim idaresi ve kontrolü, ürünün piyasaya sevki, kredinin sağlanması konularına bakıldığında kadın ve erkek arasındaki fark keskin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Dış topluluklarla, aile-dışı kurumlarla ilişkiler istisnasız her iki çeşit köyde de erkeklerin faaliyeti olarak gözlemlenmektedir (1945b: 303).

1. Boran, erkeğin egemen olduğu ve kadının bütün faaliyetlerinin ailesinin etrafında ve köyünün içinde döndüğünü ve bu durumun da sosyal statü algısını etkilemekte olduğu saptamasını yapmaktadır. Kadının statüsünü "...Kadın Çalışır, hem de erkekten daha fazla; bunun için de kıymetli bir iktisadi unsurdur; fakat kendi emeğinin mahsulüne sahip değildir" (1945b: 304) biçiminde dile getirmektedir.
2. Boran tarafından bu mesele topluluğun ekonomik düzeyi, üretim durumu, sermaye birikimi ve mülkiyet ilişkileri tarafından şekillenen

sosyolojik bir mesele olarak değerlendirilir. Ayrıca üretim ilişkileri sisteminin bir taraftan tabakalaşma, sosyal sınıfları doğurduğu diğer taraftan erkekle kadın arasında aşağılık-üstünlük, hâkimiyet-tabiiyet ilişkisini oluşturduğu vurgusunu yapmaktadır (1945b: 310).

Kent Çalışmaları ve Katkıları

Boran'ın *Yurt ve Dünya* dergisinde yer alan yazıları daha çok köy, kentleşme, işçileşme süreci, suçluluk ve edebiyat eleştirileri konusundaki akademik yazılarından oluşurken, *Adımlar Dergisi'*nde yer alan yazıları ise daha çok bilime yüklediği *toplumu aydınlatma* işlevi çerçevesinde daha geniş kitlelere hitap eden yazılarından oluşmaktadır. Ancak bu işlevi yerine getirme çabası ile yazdığı yazılar onun konuları bilimsel değerlendirme yapmaktan alıkoymamaktadır. Bu anlamda onun bilimsel nesneliliği daima koruyarak popülizme düşmeden eleştirel bakışını her ortamda ve koşulda sürdürdüğü söylenebilir.

Boran'ın *Yurt ve Dünya* dergisinde köy, gençlik, kent ve suçluluk konusunda yayınlanan makalelerinin yanı sıra doğrudan kent ve kentleşme ile ilgili makaleleri de bulunmaktadır. Bu yazılarında Boran köy ve değişim konusundaki mevcut anlayışları değerlendirme ve bu konularda kendi görüşlerini ortaya koyma çabasıdadır.

*Siyasi İlimler Mecmuası'*nda yayınlanan *Köy Davası "Şehirleşmek" Davasıdır I* (Sargın, 2010 içinde Boran, 1940b) ve *Köy Davası "Şehirleşmek" Davasıdır II* (Sargın, 2010 içinde Boran 1940c) adlı makalelerinde Boran köy davasının kendi başına bir dava olmadığı ancak daha geniş toplum çerçevesinde ele alındığında doğru kavranabileceğini ve böyle ele alındığında da köy davasının aslında bir 'şehirleşme' davası olduğunu ileri sürmektedir. Boran köy konusunda biri hayırperver, merhametli kimselerin olduğu ve köye yardımı savunan tavır diğeri ise 'tekrar tabiata dönmek' anlamına gelebilecek köycülüğün romantikleştirilmesi ve bir köy ütopyesi kurulması biçimindeki iki tavır olduğunu ileri sürmektedir. Boran bu iki tavır dışında köy ve köylülüğün sorunlarını çözebilecek farklı bir tavrın gerekliliğini savunur. Bu tavır köy ve kent arasındaki organizasyon farklılığının esas alınmasını gerektirir. Bu farklılık sorununun çözümünü ise, tarımı ticaret ve sanayideki tempoya, köy hayatını da şehir hayatındaki tempoya uydurmak biçiminde koymaktadır (Sargın 2010: 174). Boran, köyün kalkındırılması, köydeki refahın yükseltilmesi için tarımsal üretimin arttırılmasının gerekli olduğunu ek olarak da köy insanın ileri fikirli olması için gereken rasyonel bilgili, kültürlü hale getirilmesini istediklerinden söz etmekte ve bu özellikleri sağlamak için de bu özelliklerin dayandığı maddi hayat şartlarını köye getirmenin gerekli olduğunu ileri sürmektedir. *Köy Davası*

“Şehirleşmek” *Davasıdır II* adlı makalesinde ise (Sargın, 2010: 175) gelişmiş ülkelerdeki kentleşme sürecini ele alarak tarımsal üretimden kopan nüfusun kentte istihdam edilebildiğine ancak Türkiye’de önlemler alınmadığı takdirde kentleri bekleyen sorunlara değinmektedir. Bu değerlendirmeler ile Boran adeta o yıllarda sonradan yaşanan kentleşme sorunlarını öngörmektedir.

Boran’ın Şehir ve Şehirleşme Davamız (Boran, 1941c) adlı makalesi daha önce *Siyasi İlimler Mecmuası*’nda yayınlanan *Köy Davası “Şehirleşmek” Davasıdır I* ve *Köy Davası “Şehirleşmek” Davasıdır II* adlı makalelerinin devamı niteliğinde olup kentleşme sorunları ele alınmaktadır. Boran, ideal anlamda şehirleşmiş toplumlari, şehirleşmiş cemiyet ve nüfusu şehirlere yığılan toplumlari şehirleri olan cemiyet olarak sınıflandırmış ve Türkiye’nin şehirleşmiş bir toplum olması gereğini savunmuştur. Burada yaptığı ayırımın sonraki yıllarda yapılan *kentleşme* ve *kentlileşme* ayırımına denk geldiği görülmektedir. Boran şehirleşen bir toplum olmada köy ve kent arasındaki ilişkiye değinmekte, şehirleşen toplumlarda köyün şehre tabii olduğu ve şehrin köyü değıştirici özelliğine vurgu yapmakta ve şehrin teknolojisinin köylere girdiğini, tarımın makineleşmiş ve rasyonelleşmiş olduğunu belirtmektedir. Türkiye’nin de bazı bölgelerinde, Batı Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz Bölgeleri, bu anlamda değışikliklerin olduğu ve bu nedenle de Türkiye’nin kapalı ve yetimlik (sonraları *geçimlik* ekonomi olarak kullanılan) ekonomiden pazar için üretimin yapıldığı ulusal ekonomiye geçen bir ülke olarak değerdendirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Boran *Modern Şehir Örneği* (1941f) adlı makalede Ankara köyleri üzerine yaptığı alan araştırmalarından elde ettiği veriler üzerinden kent ve köy arasındaki ilişkiye değinmekte ve Ankara’nın bir modern kent olma öyküsünü işlemektedir. Bunu yaparken Batı ülkelerindeki kent olma süreçlerinden farklılığını tartışmaktadır. Ankara’nın Batı ülkelerinde olduğu gibi ticaret ve sanayideki gelişmeler sonucu değil, Başkent yapılması sonucu kent olma sürecine değinmektedir. Boran bu makalesinde Türkiye’de yaşanan kentleşme biçiminin kentlerin belli bölgelerinde ‘*mantar evi mühit*’, ‘*mücrim mahal*’ kavramları ile bu alanları ‘*ıçtimai inhitat/çöküntü alanı*’ olarak tanımlamıştır. Boran’a göre suç, cinayet, serseri çocuklar, bozuk aileler hep bu çöküntü alanlarında önemli sorun oluşturmaktadır. Batıda bu sorunlar sonucunda halka daha iyi konut sağlama yönünde reformlara gidildiğini ve bizim de şimdiden bu sorunlar için önlem almamız gerektiğini ileri sürmektedir (1941f: 17).

Boran’ın kentleşmeye ilişkin *Mücrim Mahaller* (1941g) adlı makalesinde şehirleşmiş cemiyet/kentleşme ile şehirleri olan cemiyet/kentlileşme kavramlarını ayırarak toplumsal çözülme alanı olarak değerdendirdiği Ankara’da Ulus semtinde çocuk suçluluğu konusunda alan araştırmaları yapmıştır.

Çalışmasının bulgularına dayanarak çocuk suçluluğunun çarpık kentleşme ve gecekondulaşma sürecinin yarattığı bir sorun olduğu sonucuna varmıştır.

Sanayide Köylü-İşçi (1942a) adlı makalede de kent ile köy arasındaki ilişki işçileşme açısından ele alınmış ve kentlerdeki işçi açığına değinilerek, köylülerin kentlere mevsimlik çalışma amaçlı gelmeleri yerine köyün nüfusunu azaltma biçiminde bir kente gelişin sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun için de işçiler için başta ücret artışı olmak üzere iyi yaşamının koşulları oluşturulmalıdır. Bu çalışmalarında da esas vurgu toplumsal değişme konusunda toplumların daha ileriye gitmesi ve demokratikleşmesi açısından köy ve kentin bir bütün olarak ele alınması ve planlamanın o çerçevede yapılması gereği üzerinedir.

Özetle köy ve kentle ilgili olarak Boran tarafından her iki alanın birlikte ele alınması ve tarımın da ileri teknolojiye göre organize edilmesinin gerekliliği ileri sürülmektedir. Köylere teknoloji götürülürken topraktan kopacak nüfus için de kentlerde istihdam sağlayan yapıların oluşturulması ve bu alanlarda çalışanların kentte yaşayabilme koşullarının en üst seviyeye çıkartılmasının gerekliliğine vurgu yapılmakta ve bu şekilde planlanmadığında gelecekte hem kırsal hem de kentsel alanlarda önemli sorunların yaşanabileceği öngörülmektedir.

Sosyolojiye Kuramsal Katkıları

Boran'ın akademisyen olarak yaptığı son çalışma ise daha önce değinilen *American Journal of Sociology*'de yayınlanan *Sociology in Retrospect* başlıklı kuramsal eleştiri yazısıdır. Boran bu makalesinde açık bir biçimde burjuva sosyoloji olarak adlandırdığı Amerikan sosyolojisini yerden yere vurmaktadır. Ana akım sosyoloji eleştirisini sosyolojinin Auguste Comte, Emile Durkheim ve Herbert Spencer, Alman sosyolojisi (Max Weber ve Werner Sombart) tarihsel serüveni çerçevesinde yapmaktadır. Boran Comte'un pozitivizmini ve Spencer'in liberal sosyoloji anlayışını eleştirerek onları burjuva ideoloğu olarak değerlendirirken Durkheim'in da *ortak bilinç* gibi tinsel bir kavramın pozitif bilimin görüş ve metodolojisi ile kavranmasını bir açmaz olarak görmekte ve bu noktada eleştirmektedir. Ek olarak Boran, Weber ve Sombart üzerine yaptığı değerlendirmede ise onları Durkheim'deki bilimin temel birliği ve toplumsal olguların açıklanmasında doğa bilimlerindeki yöntemin olabilirliğinin tam karşıtı bir noktada bilimde doğa ve sosyal bilim ikiliğini savunmaları nedeniyle eleştirmektedir. Bilindiği gibi aslında 70'lerden sonra, sosyal bilim, bilim değildir anlayışının temelini oluşturan, çoğunlukla post modern teori olarak adlandırılan teorinin temelini bu düşünürler ve düşünceler oluşturmaktadır. Boran'ın bu eleştirilerinden vardığı sonuçlar kaba pozitivizme düşmeden sosyal bilimin yapılabilirliğini göstermesi açısından da önemlidir.

Bu eserde Boran sosyolojik çözümlemenin 1) Auguste Comte, 2) Emile Durkheim ve Herbert Spencer, 3) Max Weber ve Werner Sombart ve 4) Amerikan sosyolojisi olmak üzere dört evreye ayırmaktadır. Bu evrelerin her birini sistem karşısındaki duruşları, toplumsal mücadeleler karşısındaki konumları ve gördükleri işlev bakımından değerlendirmekte ve eleştirmektedir.

1) Comte'un geliştirdiği haliyle pozitivist sosyolojinin bir egemen sınıf ideolojisi olduğu görüşündedir.

2) Comte sonrası sosyoloji için ise, Marksizmin gelişmesine koşut olarak onun görmezden gelinemeyeceğini ve iki ideolojik sistemin karşıtlığını vurgulayarak değerlendirmektedir. Ona göre sosyoloji burjuvanın bilimi iken Marksizm işçi sınıfının bilimi olarak ortaya çıkmıştır. Sosyoloji 'bilimsel nesnellik' konusunda ısrar ederken, Marksizm, kendisini açıkça toplum biliminin sonuçlarını işçi sınıfının ideolojisi olarak tanımlamaktaydı. Boran Durkheim'in 'anomi' sorununa çözüm olarak temel toplumsal gruplara denk düşen, onları düzenleyen yasal ve etik bir sistem içinde, ahlaki ve tinsel birimler temelinde yeniden örgütlenme önerisinin, faşizmin 'korporatif devlet' modeline aşırı benzerliğine dikkat çekmektedir (1947a: 314). İkinci olarak da Boran Durkheim'in, 'sui generis' bir olgu olarak ortak bilinç üzerinde ısrarla durmasını; bunun üzerine bir metodoloji inşa etmesini; ortak bilincin ilk toplumsal olgu olduğunu kanıtlamaya çalışmasını tarihsel materyalizmin karşısına gerçekliğin tinsel kavranışını koyma amacına bağlamaktadır. Ona göre tinsel bir kavramı pozitif bilimin görüş ve metodolojisi ile uzlaştırma isteği Durkheim'in temel çelişkisidir.

3) Alman Sosyolojisi: Boran'a göre Max Weber ve Werner Sombart'ın düşüncelerinin temel özelliği Durkheim'in içine düştüğü en büyük çelişkiyi, bilimin temel birliğini ve toplumsal olguların açıklanmasında doğa bilimleri yönteminin olabirliğini yadsıyarak bilimde ikiliği savunmalarıdır (1947a: 314).

4) Amerikan Sosyolojisi: Boran'a göre "sosyoloji tam anlamıyla başarıya ulaşmış, iyimser burjuvazinin bilimidir" (1947a: 315). Boran'ın Amerikan sosyolojisini değerlendirmesi aşağıdaki gibi verilebilir:

- Belirli toplumsal olguları bütünü bir parçası olarak görmeyi reddedişi.
- Böyle bir sosyoloji anlayışı sorunları kendi içinde ele alan ve kısa vadeli çözümler üreten çalışmaların yapılması anlamına gelir. 'Suya sabuna dokunmayan bir terminolojisi' ile siyasal tartışmalardan uzak duruşu.
- Temel sorunların biçimlendirilişine yardımcı olacak metodoloji geliştirilmesi yerine ilgilenen tek şeyin sosyolojik malzemenin toplanması, sınıflandırılması ve sıralanması ile yetinilmesi.

- Toplumsal sorunlara ilgisiz oluşu. Boran Amerika’da büyük değişimlere bağlı olarak sosyolojik çalışma alanları varken işsizlik, işçi sınıfı örgütlenmesi toplumsal hareketleri, devlet müdahalelerinin sosyolojinin ilgi alanına girmemesini ve aile ya da kilise üyeliğinin içyapısında ortaya çıkan değişimler, küçük göçmen gruplarının uyumu, suç ve cinayet konusunda çalışmaların yapılmasını sorun olarak değerlendirmektedir.
- Özellikle Lundberg’in yıpranmış pozitivist tutumu çerçevesinde açık biçimde görülebilen Amerikan sosyolojisinde bilimin sorunları çözen bağımsız bir değişken olarak görülmesi özelliklerini öne çıkarması Boran’ın önemli gördüğü özelliklerdir.

Boran’a göre böylesine bir bakış, toplumsal sistemi rahatsız eden tüm hastalıkların nedeni, insan ilişkileri konularında bilimin bilim öncesi ve doğaüstücü görüşten doğacı ve bilimsel bir görüşe geçişin tamamlanmaması olarak değerlendirmektedir. Burada Boran geleceğin toplumsal düzeninin gerçekleşmesinde tüm yükü sosyal bilimlere yüklemek, toplumsal değişme sorununu sosyal bilimlerin gelişmesi ve onların ‘kamusal saygınlık’ (public respect) (1947a: 318) kazanmasına indirgemenin gerçek dışı, büyüdü bir düşünce olarak değerlendirmektedir. Boran’a göre bu yaklaşım “bilimin büyüünün toplumsal düzende arzulanı değişiklikleri getirebileceğine inanılması”dır ve bunun yasal ve ahlaksal ilkelerden beklenmesi ‘bilim öncesi düşünce’ kadar tek yanlı, indirgemeci (particularistic) bir görüştür (1947a: 318).

Boran saptadığı tüm bu özelliklere/sorunlara verdiği yanıtlar çerçevesinde bir anlamda kendi sosyoloji anlayışını kurmakta ve ortaya koymaktadır. Boran’ın bu makalesindeki tüm vurguları onun pozitivist sosyolojiyi eleştirdiği ve Amerikan sosyolojisini temsil etmediğinin kanıtı olarak değerlendirilebilir. Ancak onun mevcut hali ile sosyal bilimlerdeki pozitivist eleştirisi sosyolojinin bilim olmadığı anlamını taşımamaktadır.

Sonuç

Boran’ın teori ve metodoloji konusundaki tartışmaları ve bu tartışmalardaki görüş ve değerlendirmeleri sadece Türkiye’deki mevcut ‘yerli’ sosyoloji anlayışına değil, genel anlamda sosyal bilimler anlayışına önemli katkılar sunmuştur. Öncelikle onun yerele/özgünlüğe de yer veren evrensel bilim anlayışı çerçevesinde biçimlenen sosyoloji yapılması gereği vurgusu o dönem için çok önemli bir katkıdır. Doğal gerçeklik ile sosyal gerçekliğin karşıt, ‘dikotomik’ değil benzerlik ve farklılıkları içinde barındıran bir gerçeklik olarak değerlendirilmesi ve farklı yönleri olan bu gerçekliği anlamamızı sağlayacak özgün yeni tekniklerin geliştirilmesinin gerekliliğini ileri sürmesi ve bu doğrultuda kendi çalışmalarındaki çabası oldukça önemlidir. Boran’ın alan araştırmasına yönelmesinin ardındaki

temel itki, aslında toplumların yapısına göre sosyolojinin uğraşacağı konuların farklı olabileceği yani toplumların özgün yönlerinin olduğu ve bu nedenle de alanda sorunların saptanıp çözüm üretilebileceği yönündeki düşüncesidir. Yine Boran'ın teori ile pratiği buluşturan biçimde alana yönelmesi onu teoriziz alan araştırması yapan empirisist anlayıştan ayırır. Boran'ın benimsediği sosyoloji anlayışı ile yaptığı çalışmalar, Mills'in kendisini klasik geleneğe bağlı sayan bir sosyal bilimci için sosyal bilim alanında çalışmak bir 'zanaat icra etmek' demektir ifadesinde karşılığını bulur (Mills, 1959).

Boran'ın sosyolojiyi toplumu eşitlikçi bir yönde değiştirme bilimi olarak değerlendirmesi ve genel olarak bilimin toplumsal değişme açısından anlamı ve bu doğrultuda bilim insanı ve aydınların toplumsal sorumlulukları konusundaki düşünceleri özellikle günümüz açısından giderek daha da önem kazanmaktadır.

Boran'ın sürekli biçimde toplumsal gerçekliği daha iyi kavrayabilme ve bu nedenle de olabildiğince nesnel olma arayışında olan bir bilim insanı olduğu söylenebilir. Doktora tezinde tam olarak şekillenmemiş ya da Amerikan sosyolojisinin etkisinde kalmış metodolojiden sonraları Marksist bir çizgiye kayması onun bu arayışının bir göstergesi olarak okunabilir ve Boran'ın metodolojisinin kendi içinde bir evrilme süreci olarak değerlendirilebilir. Böylesine bir sosyoloji anlayışı ile Boran, tarihsel ve materyalist bir anlayışı benimsemekte, inceleme birimi olarak birey değil, toplum düzleminde çözümlenmeler yapmakta ve sadece birey/mikro/öznel üzerinden sosyal bilim yapma anlayışını eleştirmektedir. O çözümlenmelerini sınıf, ilerleme, değişim, dönüşüm, kalkınma ve sanayileşme kavramları aracılığıyla yapmakta ve en önemlisi de bilimin çok önemli bir evrensel değer olduğunu kabul etmekte ve daha iyi bir toplumda yaşama arayışında bilime bir anlam yüklemektedir. Boran'ın sorumluluk yüklediği bilim eşitlik ve adalet ilkeleri çerçevesinde ve ezilen sınıfın çıkarlarına yönelik bir bilimdir. Bilime olan bu inanç doğrultusunda, bilimin misyonunun da toplumu istenilen yönde değiştirme ve dönüştürme olması gerektiği onun bilim insanı olma arayışı sürecinde ve 'toplumu değiştirme bilimi' olarak gördüğü sosyoloji anlayışında oldukça önemlidir. İşte bu özellikler Boran'ın bilim insanında olması gerektiğine inandığı ve kendi bilim insanı olma sürecinde savunduğu ve edinme ve geliştirme çabasında olduğu değerlerdir. Tabii bu özelliklerinin karşılığında Boran' üniversiteden kopartılarak 'ödüllendirilmiş' olması işin en acı ve üzerinde ayrıntılı biçimde durulması gereken tarafıdır.

Boran'ın bilim insanı olarak sahip olduğu özellikler ve bu özellikleri üzerinden tutarlı, nesnel ve eleştirel olma çabası kimilerince 'inatçı' 'haris' kişilik olarak olumsuz biçimde yorumlansa da, Cahit Tanyol tarafından "Fikirler her zaman değişir ve değişmeye açık olmalıdır. Yeter ki fikirlerin gerisindeki kişilikle

çatlaklık ve tutarsızlık olmasın. Fikirler kendi çıkarlarımıza araç olarak kullanıldığı zaman dogmatik bir saplantıya çevrilir. Yarım yüzyıla yakın bir zaman içinde düşünce ve eylemleri arasında namuslu bir tutarlılığı, her türlü kahra dayanarak koruyan ve Türkiye'nin çağdaş uygarlığa çıkış yollarını araştıran Behice Boran, ömrünün sonunda şükran borcu olarak Türk vatandaşlığından ihraç edilmekle ödüllendirildi" (Tanyol, 1993: 38) biçiminde yorumlanmaktadır. İyi bir bilim insanı olmak için iyi bir insan olmak gerekir. Boran'ın ölümünün ardından pek çok kişinin de paylaştığı Cahit Tanyol'un "İşte dün kendisini toprağa verdiğimiz toplum bilimci ve ideolog Behice Boran, ülkemizde soyu kurumuş bir ahlak anlayışının çok az bulunur örneklerinden biriydi", "Behice Boran'ın tutarlı ve idealist bir kişiliği vardı. Düşüncesinden ödün vermeden yaşardı" (1993: 37) ifadelerinde dürüst bir bilim insanı olmanın getirdiği saygıyı bulur.

Onun sosyoloji anlayışını aşağıdaki başlıklarla özetlenebilir:

- Doğal/tabii gerçeklik ile sosyal gerçekliği karşıt değil benzer yönleri olan gerçeklikler olarak kabul eder.
- Doğa ve sosyal bilimler benzer metodolojileri olan bilimlerdir ancak sosyal gerçekliğin doğal gerçeklikten farklı yönleri de olması nedeni ile özgüllükleri de yakalama şansı sunan tekniklerin geliştirilmesini savunur.
- Somut/görgül olan ile geniş toplumu ilişkilendiren yapısal (bütüncül) bir anlayış benimser.
- Toplum çözümlemesinde mikro ile makro düzlemleri ilişkilendirmede tarihsel bir anlayış benimser.
- Yurt ve dünya ölçekli bir toplum modeli üzerinden çözümlemeler yapar.
- Toplumu sınıf, ilerleme, sanayileşme, değişim ve dönüşüm kavramları aracılığıyla çözümler.
- Bilimi çok önemli 'evrensel' bir 'değer' olarak kabul eder.
- Bilim, eşitlik, özgürlük ve adalet ilkelerinin evrensel değerler olduğuna inanır ve bilimin kaynağını bu değerlerin oluşturduğunu kabul eder.
- Bu inanç doğrultusunda bilimin misyonunun toplumu istenen yönde değiştirme ve dönüştürme olduğuna inanır.
- Bu yönde bilimin yapılmasını 'etik' bir değer olarak esas alır. Boran'ın bilim ve bilim insanı etiği konusunda tutarlılığa ne denli önem verdiği hem yazılarında hem de yaşamında tüm zorluklara göğüs gererek doğru bildiğinden dönmeden ısrarla yoluna devam etmesinde rahatlıkla izlenebilmektedir. Yaşamını da büyük bedeller ödeyerek inandığı bu değerler doğrultusunda mücadeleye hasreder.

Boran, eserlerinde özellikle toplumsal yapı kitabında iki köy tipini karşılaştırmaya doğrudan başlama yerine iki köy tipini ayrı ayrı ele alarak ayrıntıda vermesi ve sonrasında da ayrı bir bölümde karşılaştırma yapması nedeni ile tekrarlara yol açması ve okuyucuyu düşüncelerini satır aralarında çıkartmak durumunda bırakması ve bu nedenle de anlamayı zorlaştırması açısından eleştirilebilir. Ancak bu zorluklar dikkatli bir okuyucunun Boran'ın sosyolojisini doğru kavrayabilmesine engel değildir.

Boran'ın ve arkadaşlarının akademiden uzaklaştırılması olayı 'DTCF tasfiyesi' ile 1948-1960'lar arasında eleştirel sosyoloji ve de sosyal bilimin soluğu kesilmiştir. Sonraki yaşamında siyasetçi olarak da Türkiye siyasetine, Türkiye soluna katkılarda bulunmuştur. Mina Urgan'ın anlattıklarından Behice Boran'ın üniversitede kalma arzusunu ne denli istediğini görmek mümkün. "... Eğer faşist eğilimlerin egemen olduğu bir üniversitede çalışmasaydı, çevresinde uygarca bir hoşgörülle karşılanırsa idi, işinden atılmasaydı, Behice Boran Marksist bir öğretim üyesi olarak sosyoloji dalında parlak bir akademik kariyer yapardı. İsteddiği de buydu zaten. 1965'te milletvekili seçildiği sırada "şu işe bak" demişti bana; "Ben kürsümde kalıp okuyup yazmak ders vermek, öğrencilerimle uğraşmak, sadece küçük bir dost çevresi ile ilişki kurmak istedim öteden beri. Oysa şimdi siyasal savaşın tam ortasına atılmak zorunda kaldım. Kim bilir bu işin altından nasıl kalkacağım" (Urgan, 1998: 215-216). Boran gibi birlikte çalıştığı Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ve Muzaffer Şerif Başoğlu Türkiye'de akademiye kalabilselerdi Türkiye'de sosyal bilimler ve de Türkiye başka bir yerde olabilirdi.

Boran sonrasında DTCF sosyoloji, DTCF Felsefe Enstitüsünde öğretim üyesi ve 'DTCF tasfiye'sinde etkili olmuş Necati Akder'in yakın arkadaşı Tahir Çağatay'ın 1949'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyolojide öğretim görevlisi olarak başlaması ile kesintiye uğrayan ilk dönem Sosyoloji anlayışı yerini açık bir biçimde *sağ yönelimli* bir anlayışa bırakmıştır¹³. Max Weber'in çizgisinden hocaların öğrencisi olan Tahir Çağatay Alman idealist felsefesinden etkilenerek sosyal bilimler ve doğa bilimlerinin olduğunu ve bu nedenle de farklı yöntemlere sahip olması gerektiğini savunmuştur. 'Kızıl Emperyalizm' olarak adlandırdığı Sovyet sosyalizmi üzerinden sosyalizmi alabildiğine eleştiren ve kapitalizmi öven çalışmalar yapmıştır. 1954 yılında Hans Freyer'in Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Kürsüsüne gelişi ile DTCF'deki ve DTCF'de yetişen öğrenciler ile de Türkiye'deki sosyoloji anlayışının bu çizgide gelişmesinin önü daha da açılmıştır¹⁴. Her ne kadar Parti üyesi olmasa da Alman Nasyonal Sosyalizmine yakın durmuş, Hitler'e açık destek vermiş ve radikal sol sosyalizmin çöküşünü ilan ederek 'sağdan devrim' (revolution from the right) kavramı üzerinden partinin ideolojisinin düşünsel temellerinin oluşmasına katkıda bulunmuştur¹⁵. Savaşın bitiminden sonra ise bu desteğinden dolayı işsiz kaldığı dönemler olmuş hatta

bir süre de cezaevinde bulunmuştur. Türkiye'ye gelişi de savaş sonrası döneme rastlar. Dolayısıyla Hans Freyer, daha önceki yıllarda Almanya'dan Hitler'den kaçarak Türkiye'ye gelen bilim insanlarından bu yönü ile ayrılır. Onun gelişi ile DTCF sosyolojide eleştirel sosyolojiyi tehdit olarak gören ve mevcut yapıyı meşrulaştırma görevini üstlenen bir sosyoloji anlayışı egemen olmuştur.

Tahir Çağatay ve Hans Freyer'in asistanlığını yapan Nihat Nirun bu çizginin DTCF dışına taşınmasında etkili olmuştur. 1982'de İnönü Üniversitesi Rektörü ve 1984'te Cumhurbaşkanlığı kontenjanından Kenan Evren tarafından YÖK üyesi olarak atanan ve 1953 yılında DTCF Felsefe Bölümünden mezun olan Nihat Nirun'un 1958 yılında sosyolojide asistan olur. Nirun, Avrupa sosyolojisi ile Amerikan sosyolojisini harmanlamaya çalışmış bu nedenle de Çağatay ve Freyer'in çizgisinden biraz farklılaşsa da özünde Alman idealist felsefesini benimsemiştir. Nirun 1964 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünü kurmuş ve buradan Türkiye'deki sosyoloji anlayışı üzerinde etkili olmuştur. DTCF Sosyoloji mezunu ve Çağatay'ın öğrencisi Sosyoloji Derneği Başkanı olması nedeni ile Türkiye'de sosyoloji anlayışı üzerinde etkili olan Birsen Gökçe bu gelenekten gelmektedir. Uzun yıllar DTCF sosyoloji Bölüm Başkanı ve Sosyoloji Derneği Başkan Yardımcılığı yapmış olan ve halen bölümde görev yapan Aytül Kasapoğlu ve bir süre DTCF'de çalışmış Nilgün Çelebi de Hacettepe Sosyoloji Bölümünde Nihat Nirun'un öğrencilerindedir.

Bu durumda DTCF sosyoloji farklı, dahası *tamamen karşıt* anlayışları ve dolayısıyla da farklı gelenekleri içinde barındırmaktadır. DTCF sosyoloji geleneği olarak adlandırmak Boran ile Çağatay'ın ya da Freyer'in sosyolojilerini aynılaştıran indirgemeci bir anlayış olacaktır. Ayrıca geleneğin içindeki farklı anlayışların gözardı edilmesi Boran'ın sosyolojisinin bulanıklaştırılması, önemsizleştirilmesi ve diğer sosyologlarla aynılaştırılması anlamını da taşır. Bu *aynılaştırma* sosyoloji tarihini ve de DTCF sosyolojisini anlamayı engelleyici bir tavidir. Tasfiye ve Boran sonrasında 'yaratılan' sosyolojinin izleri o dönemin hocaları tarafından yetiştirilen öğrencilerin bölümde uzun yıllar etkili olması nedeni ile hala devam etmektedir. O nedenle de günümüzde Boran'ın bölümünde, her ne kadar komünizmi eleştirme hedefi güdülmese de alan araştırması ya da uygulamalı sosyoloji adı altında ağırlıklı olarak empirisist anlayışa uygun çalışmalar yapılmaktadır. Yapılan çalışmaların toplumu eleştirel biçimde incelemekten çok, mevcut sistemi meşrulaştırma işlevini yerine getiren bir sosyoloji anlayışı ile şekillendiği söylenebilir. Böylesine bir sosyoloji anlayışı da Boran geleneği ile kesinlikle örtüşmemektedir.

Sonnotlar

¹ Boran Türkiye’de Amerikan Koleji’ni birincilikle bitiren “ilk” kız öğrencisi, Cumhuriyet’in “ilk” öğretmenlerinden, Türkiye’nin “ilk” kadın sosyoloğu, üniversiteden kovulan “ilk” kadın öğretim üyesi, Parti genel başkanlığı yapan “ilk” kadın, TBMM ve Türkiye’den Avrupa Parlamentosu’ndaki “ilk” sosyalist kadın milletvekili, sürgünde ölen “ilk” kadın Marksist kuramcı olarak Türkiye’de önemli bir kişilik olmuştur.

² Boran üzerine yapılmış bazı çalışmalar için bkz. Mumcu (1988); Mumcu (1990); Çetik (1998); Kayalı (2001); Atılgan (2007); Koç (2010); Arı (1977); Kayalı (1987); Durakpaşa (1993); Tanyol (1993); Gevrek (1998); Nalbantoğlu (2002); Akploat (2008); Erbaş (2008); Dinçer (2008); Tekeli (2012). Boran üzerine yapılmış bir tezin DTCF Sosyoloji bölümünde olmaması düşündürücüdür. DTCF Sosyoloji bölümüne yaklaşık çeyrek asır boyunca “özgün” tez çalışması olarak sadece empirik araştırmaların kabul edilmesi, dolayısıyla da yapılacak teorik çalışmaların önünün kesilmesinin önemli bir etken olabileceği düşünülmelidir.

³ 1939-1940 Öğretim yılında Felsefe Kürsüsü içinde kurulan ve 1983’de Bölüme dönüşen DTCF Sosyoloji programı 75 yıllık tarihi farklı sosyoloji anlayışlarını içinde barındırır. Bu nedenle de 1939’da Emin Erşirgil’in verdiği ilk derslerin ardından Boran ve Berkes’le başlayan ve onların Türkiye’de farklı bir sosyoloji anlayışı ile çalışmalarını gerçekleştirdikleri dönemi ilk dönem DTCF sosyolojisi olarak adlandırmak uygun olacaktır. Bilindiği gibi bu dönem 1948 DTCF tasfiyesine kadar sürer. (Bu konuda bir değerlendirmeye için bkz. Erbaş (2008).

⁴ Bu makalede daha çok değinilen yazılarının orijinalleri üzerinde diğer yazıları için ise Nihat Sargın (2010) tarafından yayına hazırlanan üç ciltlik çalışmanın I. Cildi kullanılmıştır. Bu kaynaklar metin içinde (Sargın, 2010) biçiminde verilmiştir. Eserlerinin üç ciltlik bir yayın biçiminde hazırlanarak okuyucuya sunulmasında başta Nihat Sargın olmak üzere yayınevi ve emeği geçen herkesin teşekkürü hak ettiği ve bundan sonra Boran üzerine yazmayı kolaylaştıracak ve arttıracak büyük bir hizmet olduğu söylenebilir.

⁵ Boran’ın bu makalesi Raşit Kaya Tarafından Türkçeye *Geriyeye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji* adıyla çevrilerek Bilim ve Sanat Dergisi’nin (1987) 83. sayısında yayınlanmıştır.

⁶ Adı geçen çalışmada “Gözlemler ve görüşmeler yoluyla yaptığı ilk araştırmasında, [Boran] suçun sebepleri olarak, **kan bozukluğu**, aile terbiyesinin iyi olmayışı, kötü evde yetişmiş olmayı gösterir” biçimindeki saptama (Bkz. Kasapoğlu der. 60 Yıllık Gelenek, s. 85, 3. Paragraf) Boran’ın mevcut açıklamalara yönelttiği eleştiri olmasına karşın, Boran’ın düşüncesi olarak sunulmaktadır.

⁷ İlginç bir biçimde aynı yazar tarafından Boran’ın pek çok konuda öncü olduğu saptaması da yapılmaktadır. Örneğin, “Boran aynı zamanda, köylerin geleneksel ve modern tedavi şekillerini incelerken (1945: 228) sağlık sosyolojisi babında kelimeler etmektedir... Boran’ın bu çalışmasında Türk sosyoloji literatürüne hem yeni

kavramlar kattığını hem de daha önce çalışılmamış sosyolojinin alt alanları bağlamında incelemelerde bulunduğu dikkat çekmektedir” (Akpolat, 2008: 837) denilmektedir.

⁸ “... Örgüt incelemeleri, toplumsal yapı incelemelerinin bir bölümünü oluşturduğu için, gerek doktora tezi olarak hazırladığım, *Sağlık Örgütlerinde Personelin Sosyal İlişkileri* adlı saha çalışmam; gerekse verdiğim, “Saha Araştırması teknikleri” ve “Örgüt Sosyolojisi” dersleri aynı geleneği, geliştirerek sürdürmeye çalıştığımızı övünçle belirtmeliyim...” (Kasapoğlu, der. 1999: 9).

⁹ Boran’ın toplumsal gelişme/kalkınma konusundaki düşünceleri ayrı bir makale olarak yayına hazırlanmıştır.

¹⁰ Atatürk dönemi kültür politikaları ile İnönü dönemi kültür politikalarını farklı kılan en önemli özellik, Latin-Yunan kökenli kültür politikalarının uygulanmasına bakıştır (Koçak, 2001: 393). Türkiye’de 2. Dünya Savaşının sıkıntılı günlerinde eğitim ve kültür hayatında “Hümanizma” temel ilke olarak kabul edilmiş ve geniş bir eğitim seferberliğine gidilmiştir. Bu bir anlamda Türkçenin Arapça, Farsça ve Batı dillerinin etkisinden kurtarılması ve kendi bünyesinde zenginleştirilmeye çalışılması anlamına gelen Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi gibi çalışmalardan vazgeçmiştir (Lewis, 2000).

¹¹ Tüm bu düşüncelerini de arkadaşları ile birlikte önce 1941-1944 yılları arasında 42 sayı olarak yayınladıkları *Yurt ve Dünya* ve 1943’de 1 yıl süren kısa bir zaman aralığında da olsa Muzaffer Şerif Başoğlu ile birlikte 12 sayı olarak yayınladıkları *Adımlar Dergisi*’nde yazdığı yazıları ile yaşama geçirmeye çalışmıştır.

¹² Türkiye’de köy monografisi çalışmaları oldukça yaygındır. Örneğin Hilmi Ziya Ülken, Nurett Şazi Kösemihal ve Cahit Tanyol *Karataş Köyü Monografisi* (1959) ; Cahit Orhan Tütengil *Keçiler Köyü Monografisi* (1955-1956) Cavit Orhan Tütengil, *İhsaniye Köyü Monografisi* (1954); Cahit Tanyol *Elifoğlu Köyü Monografisi* (1962-1963); Hilmi Ziya Ülken, Nurett Şazi Kösemihal ve Cahit Tanyol *Karataş Köyü Monografisi* (1959) çalışmaları İstanbul Üniversitesi Sosyoloji anlayışının temel özelliğini göstermektedir. Monografi geleneğinin yerini kırsal dönüşüm tartışmalarına bırakması 1960’lı yıllara rastlar.

¹³ Tahir Çağatay, 1902 Yılında Türkistan Taşkent’te doğmuş ve özellikle de Werner Sombard’ın Berlin Üniversitesinde olması nedeni ile Berlin Üniversitesine gitmiş ancak orada bir yıllık öğreniminin ardından sağlık sorunları nedeni ile Heidelberg Üniversitesi Felsefe Fakültesi Ekonomi ve Sosyoloji Bölümü’nde doktorasını yapmıştır. Çağatay DTCF Sosyolojide Kapitalist İçtimai Nizam ve Bugünkü Durumu adlı teziyle 1953’te Üniversite Doçenti unvanını almış, 1963’te Günün Sosyolojisine Giriş adlı Profesörlük takdim tezi ile Profesörlüğe yükseltilmiştir.

¹⁴ Freyer, DTCF’den önce de Türkiye’ye gelmiştir. 1953’te konferanslar vermek üzere İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine davet edilen Freyer, 1954 yılında DTCF’nin daveti üzerine gelmiş dersler ve konferanslar vermiştir.

¹⁵ Leader, Colin ve Kettler David (2002: Chapter Five).

Kaynakça

Akpolat Y (2008). Behice (Sadık) Boran. İçinde: M. Ç. Özdemir (der), *Türkiye’de Sosyoloji*, Cilt I, Ankara: Phoenix Yayınları, 821-861.

Arı M (1997). Behice Boran’ın Aydın Kişiliği. *Mürekkep*, 7, 91-96.

Atılgan G (2007). *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*. İstanbul: Yordam Kitap.

Boran B (1938). *A Study of Occupational Mobility: An Analysis of Age Distributions of Occupational Groupings in the United States 1910-1930*. Michigan University.

Bir Mesleki Mobilité İncelemesi: 1910-1930 Yılları Arasında Amerika Birleşik Devletlerinde Meslek Grupların Yaş Dağılımı Analizi, Türkçesi Behice Boran. İçinde: N Sargın (der), *Yazılar Konuşmalar Söyleşiler Savunmalar*, Çev. H Arıkan ve R Kaya, 2010, Cilt I, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 43-166.

Boran B (1940a). Sosyolojide Yeni Araştırma Esasları. *Siyasi İlimler Mecmuası*, 109.

Boran B (1940b). Köy Davası “Şehirleşmek” Davasıdır I. *Siyasi İlimler*, 111, 146-149. (Sargın, der. 2010, Cilt I: 172-174).

Boran B (1940c). Köy Davası “Şehirleşmek” Davasıdır II. *Siyasi İlimler*, 112, 183-190. (Sargın, der. 2010, Cilt I: 175-180).

Boran B (1940d). Sosyoloji Bakımından Hümanizma. *Yücel*, 66. (Sargın, der. 2010, Cilt I: 181-184)

Boran B (1941a). Yurt ve Dünya. *Yurt ve Dünya*, 1, 1-15.

Boran B (1941b). Hadiseler ve Düşünceler. *Yurt ve Dünya*, 1, 59-68.

Boran B (1941c). Şehir ve Şehirleşme Davamız. *Yurt ve Dünya*, 3, 25-35.

Boran B (1941ç). Tiyatro ve Opera. *Yurt ve Dünya*, 5. (Sargın, der. 2010, Cilt I:198-199)

Boran B (1941d). Halide Edib’in Yeni Romanları. *Yurt ve Dünya*, 5, 21-28.

Boran B (1941e). Büyüyen Şehirlerimiz. *Yurt ve Dünya*, 5. (Sargın, der. 2010, Cilt I: 197).

Boran B (1941f). Modern Şehir Örneği. *Yurt ve Dünya*, 6, 9-17.

Boran B (1941g). Mücrim Mahaller. *Yurt ve Dünya*, 7, 32-40.

Boran B (1941ğ). Hadiseler ve Düşünceler: Değişen Cürüm Telakkisi. *Yurt ve Dünya*, 8, 65-66.

Erbaş H (2015). Türkiye’de Bedeller Ödemiş Bir Sosyolojik Düşünce Ustası: Sosyolog Behice Boran. *Mülkiye Dergisi*, 39(3), 5-57.

- Boran B (1941h). Kadın Romancılarımız. *Yurt ve Dünya*, 8, 72-79.
- Boran B (1941ı). İptidailik ve Medenilik Meselesi. *Yurt ve Dünya*, 9, 146-154.
- Boran B (1941i). Dünyanın Gidişi. *Yurt ve Dünya*, 11, 263-271.
- Boran B (1941j). Propaganda ve Terbiye. *Yurt ve Dünya*, 12, 356-364.
- Boran B (1942a). Sanayide Köylü-İşçi. *Yurt ve Dünya*, 15-16, 80-84.
- Boran B (1942b). Köyde Sosyal Tabakalaşma. *Yurt ve Dünya*, 17, 123-128.
- Boran B (1943a). Değişen Bir Dünyada Gençlik. *Yurt ve Dünya*, 26-27, 57-62.
- Boran B (1943b). Sosyal Evrim Meselesi. *A.Ü.D.T.F. Mecmuası*, 2, 59-65.
- Boran B (1943c). İlim ve Cemiyet. *Adımlar*, 1, 17-19.
- Boran B (1943ç). Adımlar. *Adımlar*, 1, 1-5.
- Boran B (1943d). Yayınlar Alanında: Sosyoloji Dergisi. *Adımlar*, 1, 32-33.
- Boran B (1943e). Sanat Sanat İçindir, Sanat Cemiyet İçindir Dolambacı. *Adımlar*, 2, 37-42.
- Boran B (1943f). Yayınlar. *Adımlar*, 2, 74-77.
- Boran B (1943g). Köyün İçinden: Köy Anlayışında Parçacı Görüşler. *Adımlar*, 3, 109-112.
- Boran B (1943ğ). Değişme Halinde Köylerimiz. *Yurt ve Dünya*, 4, 124-127.
- Boran B (1943h). Yayınlar. *Adımlar*, 4, 138-139.
- Boran B (1943ı). Hangi Manada Milli İlim. *Adımlar*, 5, 145-148.
- Boran B (1943i). Sanatın Sosyal Şartları ve Roman. *Adımlar*, 6, 196-200.
- Boran B (1943j). İngiliz Romanının Sosyal Cephesi. *Adımlar*, 7, 237-240.
- Boran B (1943k). Sosyolojide Bocalamalar I. İnsan, 21, 10-12. (Sargın, der. 2010: 289-291)
- Boran B (1943l). Sosyolojide Bocalamalar II. İnsan, 22, 22-25. (Sargın, der. 2010: 304-308)
- Boran B (1943m). Yayınlar. *Adımlar*, 3, 107-108.
- Boran B (1943n). Hümanizmanın Sosyal Şartları. *Adımlar*, 8, 255-259.
- Boran B (1943o). Sosyoloji Anlayışında İkilik. *A.Ü.D.T.F. Mecmuası*, 3, 67-74.

- Boran B (1944a). Sosyoloji Dergisi: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, 1942. *A.Ü.D.T.F. Mecmuası*, 4, 103-108.
- Boran B (1944b). Ekonomik ve Sosyal Kanunlara Karşı Gelinmez. *Adımlar*, 9, 283-286.
- Boran B (1944c). Zirai İstihsalın Geriliğinin Sebepleri, Gelişmesinin Şartları. *Adımlar*, 10, 313-317.
- Boran B (1944ç). Sanatta Konu Meselesi. *Adımlar*, 11, 347-350.
- Boran B (1944d). Kalp Fikir, Gerçek Fikir. *Adımlar*, 12, 377-379.
- Boran B (1945a). *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki*. Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Enstitüsü Sosyoloji Serisi, Ankara: TTK Basımevi. (1992, Sarmal Yayınları, 3.
- Boran B (1945b). İşbölümü ve Kadının Sosyal Mevkii. *A.Ü.D.T.F. Mecmuası*, 3, 301-310.
- Boran B (1945c). Sosyoloji Işığı Altında Bir Cemiyet Olarak Faşizm, *Ant*, 9. (Sargın, der. 2010: 389-390)
- Boran B (1945ç). Demokrasinin Esas Şartları Nelerdir. *Tan*, 25 Eylül 1945 (Sargın, der. 2010: 393-395)
- Boran B (1947a). Sociology in Retrospect. *American Journal of Sociology*, 52(4), 312-320.
- Boran B (1947b). Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji (Sociology in Retrospect). *Bilim ve Sanat*, Çev. R Kaya, 84, 30-36.
- Boran B (1962a). Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet I. *Yön*, 50, 13.
- Boran B (1962b). Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet II. *Yön*, 51, 13.
- Burian, Orhan (1940) "Hümanisma ve Biz", II, *Yücel*, Cilt 9, 63.
- Çetik M (1998). Üniversitede Cadı Kazanı: 1948 DTCF Tasfiyesi ve *Pertev Naili Boratav'ın Müdafası*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Çetik M (2002). Bir Akademisyen Olarak Behice Boran. *Biyografya*, No 2 (Behice Boran Özel Sayısı), İstanbul: Bağlam Yayınları, 27-66.
- Dahrendorf R (1959). *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford: Stanford University Press.
- Dinçer H (2008). II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Bir Dergi: Yurt ve Dünya. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 42, 193-130.
- Durakbaşa A (1993). Behice Boran ve 1940'larda Toplumcu Düşün. *Toplumbilim*, 2, Ekim, 41-46.
- Erbaş H (2015). Türkiye'de Bedeller Ödemiş Bir Sosyolojik Düşünce Ustası: Sosyolog Behice Boran. *Mülkiye Dergisi*, 39(3), 5-57.

Duyum, Ant ve Yıldırım, Yıldırım (1999) “Behice Sadık Boran”. İçinde Kasapoğlu A (der) 60 Yıllık Gelenek: DTCF’de Uygulamalı Sosyoloji 1939-1999. Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık.

Erbaş H (2007). Çağdaş Sosyoloji ve 1970’ler Sonrası Sosyolojisinde Gelişmeler ve Sonuçları. İçinde: M M Poloma (der), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev. H Erbaş, Ankara: EOS Yayınları, 1-27.

Erbaş H (2008). Üniversite-Toplum İlişkileri Bağlamında DTCF ve Sosyoloji. İçinde: D Remzi ve A Doğan (der), *Cumhuriyet ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 191-207.

Erbaş M (1995). Two Modes of Urbanization and Urbanism in a Peripheral Town of Turkey: The Case of Beypazarı. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: ODTÜ.

Gevrek M A (1998). Yurt ve Dünya/1941-1944 1940’ların “Solunun” Ankara Çevresi. *Toplum ve Bilim*, 78, 256-271.

Goldhorpe J (1982). The Class Schema of ‘Social Mobility and Class Structure in Modern Britain’: A Reply to Penn. *Sociology*, 15, 272-80.

Karaosmanoğlu Y K (1940) “Hümanizma’ya Doğru İlk Adım”, *Hakikat*, 15 Ekim.

Kasapoğlu A (der) (1999). *60 Yıllık Gelenek: DTCF’de Uygulamalı Sosyoloji 1939-1999*. Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık.

Kayalı K (1987). Sosyolog Behice Boran. *Bilim ve Sanat*, 83, 10-13.

Kayalı K (2001). *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*. İstanbul: İletişim.

Koç E (2010). *Behice: Bir Devrimci... Bir Kadın ... Bir Anne...* İstanbul: Destek Yayınları.

Koçak O (2001). *1920’lerden 1970’lere Kültür Politikaları, Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Kemalizm*, C.II. İstanbul: İletişim Yayınları, 393.

Leader C ve Kettler D (2002). The Challenge of Fascist Social Thought. İçinde: *Karl Mannheim’s Sociology As Political Education*, Chapter Five, New Brunswick, NJ: Transaction Publisher. http://www.bard.edu/contestedlegacies/lib/kettler_articles.php?action=getfile&id=9474532. Son erişim tarihi, 03/03/2013.

Lewis B (2000). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. Ankara: TTK Yayınları.

Mills C W (1951). *White Collar: The American Middle Classes*. New York: Oxford University Press.

Mills C W (1959). *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press.

Mumcu U (1988). *Bir Uzun Yürüyüş*. Ankara: Um:Ag Vakfı Yayınları.

- Mumcu U (1990). *40'ların Cadı Kazanı*. Ankara: Um:Ag Vakfı Yayınları.
- Nalbantoğlu H Ü (2002). Bir Toplumbilimcinin Gecikmiş Portresine Doğru. *Biyografya*, No. 2 (Behice Boran Özel Sayısı), 127-140.
- Poulantzas N (1975). *Classes in Contemporary Capitalism*. NLB. (orij. 1973).
- Ritzer G (1981). *Toward an Integrated Paradigm: The Search for Exemplar and an Image of the Subject Matter*. Allyn and Bacon Inc.
- Sargin N (der) (2010). *Behice Boran: Yazılar, Konuşmalar, Söyleşiler, Savunmalar*. İstanbul: Sosyal Tarih Araştırmaları.
- Sinanoglu S (1980). Türk Humanizmi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tanyol C (1993). Boran'ın Ahlaki Kişiliği ve Niyazi Berkes. *Toplumbilim*, 2, Ekim, 37-39.
- Tekeli İ (2012). Sosyal Bilimci ve Siyasetçi Olarak Behice Boran: Hesabı Akılla Verilen Bir Yaşam. İçinde: İ Tekeli, *Anlatabildikleri ve Anlatamadıkları ile Yaşam Öyküleri*, Toplu Eserler-23, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 160-217.
- Toprak Z (1996). Türkiye'de Toplumbilimin Doğuşu. İçinde: E Kongar (der), *Türk Toplumbilimcileri II*, 2. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tütengil C O (1954). İhsaniye Köyü Monografisi. *Sosyoloji Dergisi*, 9, İstanbul.
- Tütengil C O (1955-1956). Keçiler Köyü Monografisi. *Sosyoloji Dergisi*, 10-11, İstanbul.
- Urgan M (1998). *Bir Dinozorun Anıları*. İstanbul: YKY.
- Ülken H Z, Kösemihal N Ş ve Tanyol C (1950). Karataş Köyü Monografisi. *Sosyoloji Dergisi*, 6, İstanbul.
- Wright E O (1978). *Class, Crisis and the State*. London: New Left Books.
- Wright E O (1985). *Classes*. London: New Left Books.

